

“One best friendship, two visions”

Beste vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking

Schilderij van Marijke Moolenaar, 180 x 180 cm

M-these Orthopedagogiek

Faculteit Psychologie en Pedagogiek (FPP)

Vrije Universiteit te Amsterdam

Yvonne Kuivenhoven, 1392034

Begeleid door: Dr. S. Kef

Tweede begeleider: Dr. F.A. Goossens

Amsterdam, augustus 2007

One best friendship, two visions

Yvonne Kuivenhoven, Vrije Universiteit te Amsterdam, The Netherlands

Abstract

This thesis reports on a study of the best friendships of adolescents with visual impairments. The adolescents and their friends (Very Important Peer = VIP) give their vision of the best friendship. These two groups were compared, also the two friends within a friendship. The sample included 22 adolescents, aged 17-38 years. With a self-report questionnaire and an interview, they answered questions concerning personal characteristics, social networks, characteristics of friendships, support and reciprocity in their friendship. The characteristics of friendships are measured with concepts like: contact, satisfaction, competence in friendships, attachment to peers, maturity tasks and influence on each other. Results indicated that VIP's have lot personal characteristics in common with the adolescents with a visual impairment, VIP's however mentioned more people in their social network. The average score of the characteristics of the best friendship are not different for the adolescent and VIP group and not different for the two friends within a friendship. Only a few trends could be pointed out.

Voorwoord

In het masterjaar van de studie orthopedagogiek staan twee belangrijke onderdelen centraal: stage en m-these. Deze onderdelen gelden onder andere ter afronding van de studie orthopedagogiek.

Aan het einde van het bachelortraject werden tijdens een bijeenkomst verschillende onderwerpen voor m-theses gepresenteerd. Mijn belangstelling ging uit naar onderwerpen met de doelgroep blinde en slechtziende adolescenten. Tijdens mijn studie is er weinig aandacht aan deze doelgroep besteed, terwijl deze groep binnen de orthopedagogiek een relevante plek inneemt. Naar aanleiding van deze bijeenkomst wilde ik graag mijn m-these over een onderzoek schrijven, waarbij de doelgroep blinde en slechtziende adolescenten centraal stond. Bij de indeling van de m-theses werd ik, tot mijn grote vreugde, ingedeeld bij een onderzoek naar beste vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking.

Met veel plezier heb ik aan deze m-these gewerkt. Ik heb mijn kennis kunnen vergroten op het gebied van adolescenten met een visuele beperking en mijn kennis over het uitvoeren van een onderzoek is uitgebreid. Een aantal mensen wil ik bedanken die een bijdrage hebben geleverd aan deze m-these.

Allereerst de adolescenten en jongvolwassenen en hun beste vrienden. Zonder jullie was het niet mogelijk geweest het onderzoek uit te voeren en af te ronden. Ook wil ik jullie bedanken voor het invullen van de vragenlijst en de verhalen over jullie vriendschap. Er zaten mooie en grappige verhalen tussen. Tevens wil ik jullie en jullie ouders bedanken voor de gastvrijheid waarmee ik in elk huis ontvangen werd.

Ten tweede wil ik Sabina Kef bedanken voor haar begeleiding, advies, feedback, en een luisterend oor ten tijde van mijn stage. Na elke afspraak had ik weer inspiratie en motivatie om verder te gaan. Ik heb de begeleiding als prettig en vertrouwd ervaren.

Ten slotte wil ik mijn ouders en vriend bedanken. Jullie waren er altijd voor mij met jullie adviezen omtrent studie en belangrijke keuzes. Mem en Anne, af en toe had ik niet zoveel tijd om thuis te komen, maar dat begrepen jullie. Dit gaf mij meer rust om mijn scriptie af te ronden. Reza, bedankt voor je wijze lessen en het lenen van de auto. Dat heeft een hoop reistijd bespaard.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1. Theoretische achtergrond	8
1.1 Visuele beperking	8
1.2 Vriendschappen in de adolescentie	9
1.2.1 Vriendschap in het algemeen	9
1.2.2 Beste vrienden	11
1.3 Vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking	14
1.3.1 Vriendschap in het algemeen	14
1.3.2 Beste vrienden	16
2. Onderzoeksopzet	19
2.1 Doel en vraagstellingen	19
2.2 Onderzoeksachtergrond	20
2.3 Methode	20
2.4 Instrumenten	22
2.4.1 Vragenlijst	23
2.4.2 Interview	27
2.5 Onderzoeksgroep	27
3. Resultaten	28
3.1 Kenmerken beste vrienden	28
3.2 Sociaal netwerk	30
3.3 Kenmerken beste vriendschap	31
3.3.1 Kenmerken beste vriendschap adolescent met een visuele beperking	31
3.3.2 Kenmerken beste vriendschap VIP	36
3.3.3 Vergelijking perspectief adolescenten met een visuele beperking en VIP	40
3.4 Steun en gelijkwaardigheid	45

4.	Conclusie en discussie	48
4.1	Conclusie	48
4.2	Discussie	54
4.3	Aanbevelingen	55
	Samenvatting	58
	Literatuuropgave	61
	Bijlagen	66

Inleiding

Een vriendschap kan een grote bijdrage leveren aan de sociale ontwikkeling van een adolescent. Het delen van geheimen, praten over je gevoelens en je kunnen inleven in de ander is belangrijk voor de basis van een goede vriendschap, waarbij zo'n vriendschap kan uitbloeien tot een beste vriendschap.

Het leven van een adolescent gaat gepaard met veel veranderingen op sociaal, cognitief en lichamelijk gebied, die in een vlot tempo voorbij komen. Voor adolescenten met een visuele beperking is het voor te stellen dat deze veranderingen anders verlopen dan voor adolescenten zonder visuele beperking. Vriendschappen kunnen bijvoorbeeld anders verlopen dan bij adolescenten zonder visuele beperkingen, omdat ze letterlijk en figuurlijk een hele andere 'kijk' op de wereld hebben. Bij beide partijen, de adolescent met een visuele beperking en de beste vriend, kunnen andere verwachtingen ontstaan. Om dit te onderzoeken luidt de centrale vraagstelling in deze m-these: ***Wat zijn de kenmerken in een vriendschap tussen adolescenten met een visuele beperking en hun beste vriend(in)?***

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is in hoofdstuk 1 een literatuurstudie gedaan naar visuele beperkingen in het algemeen, vriendschappen en beste vriendschappen. De laatste twee aspecten zijn steeds toegespitst op adolescenten zonder een visuele beperking en adolescenten met een visuele beperking.

Vanaf het tweede hoofdstuk wordt het onderzoeksgedeelte besproken. In dit gedeelte komen het doel en de vraagstelling aan bod, daarna wordt de onderzoeksachtergrond besproken. Vervolgens worden de onderzoeksmethode, instrumenten en onderzoeksgroep toegelicht.

In hoofdstuk drie worden de resultaten van het onderzoek beschreven. Hierbij worden de verschillende onderzoeksvragen afzonderlijk behandeld. In paragraaf 3.3.3 worden de verschillen tussen de subgroepen beschreven.

De conclusie en discussie komen in hoofdstuk vier aan bod. Aan de hand van de onderzoeksvragen wordt geprobeerd een antwoord te geven op de centrale vraagstelling van dit onderzoek. Tenslotte zullen de beperkingen en aanbevelingen van huidig onderzoek besproken worden.

Hoofdstuk 1   Theoretische achtergrond

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk zal worden omschreven wat een visuele beperking is en de invloed daarvan op het functioneren. In paragraaf 1.2 worden de kenmerken van vriendschappen besproken met subparagrafen over vriendschappen in het algemeen en beste vrienden. Tot slot zal in paragraaf 1.3 aandacht worden besteed aan de vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking met wederom subparagrafen over vriendschappen in het algemeen en beste vrienden.

1.1   Visuele beperking

Om te kunnen communiceren is de visus een belangrijk middel. Personen met een visuele beperking kunnen visueel niet optimaal functioneren. Het gebruik van het gezichtsvermogen bij het uitvoeren van taken die visuele orientatie vragen, is moeilijker voor personen met een visuele beperking. Om taken uit te voeren die visuele orientatie vragen, is onder andere een goede gezichtsscherpte en een voldoende groot gezichtsveld nodig. De Wereld Gezondheidsorganisatie (WHO) heeft het onderscheid tussen blindheid en slechtziendheid gebaseerd op de gezichtsscherpte en het gezichtsveld. Blindheid wordt gekenmerkt door een gezichtsscherpte van minder dan 1/20 of het gezichtsveld is beperkt tot 10 graden of minder. Bij slechtziendheid is de gezichtsscherpte op afstand van het beste oog of van beide ogen gelijk of minder dan 3/10 of het gezichtsveld is beperkt tot minder dan 30 graden ook na correctie met bril of contactlenzen (Gringhuis, Moonen & Van Woudenberg, 1996).

Ongeveer twee procent van de totale bevolking van Nederland heeft een visuele beperking volgens bovengenoemde definitie. Het aantal blinden is kleiner dan het aantal slechtzienden. Blindheid komt voor bij ongeveer 0,1 % van de bevolking. Ongeveer een kwart van de gezichtsbeperkingen is al bij de geboorte aanwezig (website Bartiméus). Het onderscheid tussen blind, slechtziend en goedziend is soms lastig te maken. Een combinatie van cognitieve vaardigheden, visueel geheugen, perceptie van de waarneming, motivatiefactoren en leermogelijkheden zorgen voor de mate van functioneren. Corn (Corn, p 182 in: Gringhuis, et. al., 1996) heeft een model ontwikkeld waarin het visueel functioneren in kaart is gebracht. Volgens hem is het visueel functioneren een combinatie van persoonlijke factoren, visuele mogelijkheden (kleurwaarneming en gezichtsscherpte) en omgevingsfactoren. Wat daarbij ook van belang is voor het visueel functioneren, is of de

beperking aangeboren of verworven is en of het een stabiele of progressieve visuele beperking is.

Door verschillende factoren die het visueel functioneren beïnvloeden kan een visuele stoornis van invloed zijn op het leggen en onderhouden van contacten. Het zien is het belangrijkste instrument in de communicatie. Mensen met een visuele stoornis kunnen in het contact met goedziende mensen hinder ondervinden van hun visuele beperking in twee richtingen. Ten eerste missen ze geheel of gedeeltelijk de non-verbale tekens van degenen met wie ze in contact zijn. Ten tweede wordt hun non-verbale gedrag geïnterpreteerd aan de hand van verwachtingen van goedziende mensen, hierdoor worden blinde en slechtziende mensen vaak niet goed begrepen, doordat ze niet reageren op signalen (website Bartiméus).

1.2 Vriendschappen in de adolescentie

1.2.1 Vriendschappen in het algemeen

De adolescentiefase wordt gekenmerkt door veel veranderingen. Hierbij is te denken aan lichamelijk, cognitieve, emotionele en sociale veranderingen. De sociale veranderingen hebben vooral betrekking op relaties met ouders en leeftijdsgenoten. Ouders krijgen een andere functie in de adolescentiefase. Doordat adolescenten meer behoefte hebben aan onafhankelijkheid van de ouders, zijn adolescenten meer georiënteerd op hun “peer group” (Kerns, Contreras & Neal-Barnett, 2000). Adolescenten zullen vaker hun vrienden om hulp en advies vragen dan hun ouders. Hierdoor ontstaat een verschuiving van adolescent-volwassene- relaties naar adolescent -leeftijdsgenoten-relaties (Sacks & Wolffe, 2006). Door verschillende relaties met leeftijdsgenoten maak je als adolescent deel uit van verschillende vriendengroepen. Er zijn individuele vriendschappen, waar het om een één op één relatie tussen twee personen gaat. Daarnaast zijn er vriendschappen die ontstaan in groepen. Crowds zijn grote groepen jongeren en cliques zijn kleinere groepen jongeren. Een crowd bestaat uit gemiddeld twee tot vier cliques. Een clique kan variëren van drie tot negen leden en is duidelijk hiërarchisch georganiseerd met leiders, gewone leden en meelopers. Volgens Custers en Engels (2003) gaan adolescenten ver om zich aan de sociale norm van de vriendengroep te houden en zijn ze constant bezig om binnen de normen van de vriendengroep te blijven passen. Jongens organiseren zich meer in cliques dan meisjes en meisjes hebben vaker individuele vriendschappen en organiseren zich minder vaak in groepen dan jongens (Dunphy, 1963, In: Dieleman, Van Der Linden & Perreijn, 1993).

Individuele vriendschappen maken een belangrijk deel uit van het leven van een adolescent en worden gekenmerkt door stabiliteit en gelijkheid. De vriendschappen van adolescenten zijn relatief stabiel, waarbij meer dan zeventig procent van de vriendschappen tenminste meer dan een jaar duren. Vrienden in deze levensfase zijn vaak gelijk in leeftijd, geslacht, etniciteit en sociale klasse. Vaak hebben ze dezelfde houding tegenover school en gedragingen die horen bij hun leeftijd (Hartup, 1993). Andere overeenkomsten zijn dezelfde interesses of hobby's, dezelfde uiterlijke kenmerken (Dieleman, et. al., 1993). Ook zijn adolescenten en hun vrienden gelijk in aspecten die minder zichtbaar zijn, zoals zelfvertrouwen en intelligentie, terwijl er geen bewijs bestaat dat de vrienden ook gelijk zijn wat betreft hun persoonlijkheid (Aboud & Mendelson, 1996). De gelijkheid van vrienden wordt ondersteund door het 'Homophily Model', ook wel de Similarity-Attraction-Hypothese genoemd. Dit model beschrijft twee functies: aantrekking van gelijkheid en afstoten van ongelijkheid (Damon & Eisenberg, 1998). De gelijkheid tussen twee vrienden geldt voor hetzelfde geslacht, zodra er een vergelijking getrokken wordt tussen jongens en meisjes blijkt dat meisjes meer expressief zijn met hun vrienden, meer waarde hechten aan openheid, sensitiever zijn, elkaar eerder in vertrouwen nemen, loyaal zijn en meer waarde hechten aan exclusiviteit. Jongens zijn meer instrumenteel met hun vrienden, dat wil zeggen dat ze meer waarde hechten aan dingen doen met instrumenten (dingen) met hun vrienden. Ze hechten ook meer waarde aan het geven en delen van materiele dingen en zijn meer betrokken bij activiteiten die ze allebei leuk vinden (Camarena, Sarigiani & Petersen, 1990).

Terwijl gelijkheid van belang is bij de vorming van vriendschap, is de kwaliteit van belang voor het behoud van de vriendschap. Er is aangetoond dat de kwaliteit van de vriendschappen van adolescenten samenhangt met het welbevinden van de adolescenten (Scholte, 1998). De perceptie en de kwaliteit van dezelfde vriendschap kunnen overigens verschillen voor twee vrienden. Dit betekent dat voor de één de vriendschap van positieve waarde is voor het welbevinden van die persoon en voor de ander niet, omdat hij/zij de vriendschap wel benoemd, maar dat het welbevinden van de adolescent niet wordt verbeterd door de vriendschap (Scholte, 1998). Hiermee komt de zelfrapportage in het geding. Bij zelfrapportage gaat het om de perceptie van één persoon en niet van beide personen in een vriendschap. Doordat relaties afhankelijk zijn van de personen die erbij betrokken zijn, moeten vriendschapsmetingen de percepties van beide vrienden meten door bijvoorbeeld een soort dyadische relatie score te gebruiken (Montemayor & Gregg, 1994).

Een vriendschap heeft meer functies dan op het eerste gezicht wordt gedacht. In eerste

instantie is een vriendschap een kameraadschap: samen dingen doen en tijd door brengen. Andere functies staan niet zo duidelijk op de voorgrond als kameraadschap, maar worden als belangrijke functies gezien voor een vriendschap. Zoals stimulering, emotionele ondersteuning, cognitieve beïnvloeding, vertrouwelijkheid en de mogelijkheid tot persoonlijke relaties (De Wit, Van der Veer & Slot, 1995). Deze verschillende functies van vriendschappen hebben verschillende positieve en negatieve effecten op de ontwikkeling van de adolescent en dienen als context waarin sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling plaatsvindt (Newcomb & Bagwell, 1995). Voor de sociale ontwikkeling van adolescenten biedt een vriendschap de mogelijkheid om pro-sociale vaardigheden aan te leren, doordat adolescenten heldere representaties ontwikkelen van wat leeftijdsgenoten van hen verwachten (Custers & Engels, 2003). Ook worden interpersoonlijke vaardigheden aangeleerd. Adolescenten leren hoe ze een veilige basis kunnen ontwikkelen voor het uitwisselen van gevoelens, gedachten en andere vormen van blootgeven van jezelf. Voor de emotionele ontwikkeling biedt een vriendschap de mogelijkheid om emoties te delen. Adolescenten kunnen op die manier leren hoe ze hun emoties kunnen uiten, reguleren en ze leren hoe ze emoties om kunnen zetten naar gedrag, bijvoorbeeld het helpen van een vriend. Cognitieve ontwikkeling wordt op verschillende manieren beïnvloedt door een vriendschap. Ten eerste leren adolescenten door conversaties hun ideeën te formuleren en uit te wisselen. Ten tweede leren ze problemen op te lossen door het uitwisselen van verschillende standpunten en leren ze het perspectief van anderen in beschouwing te nemen (Selman, 1980). Over het algemeen tonen cross-sectionele studies aan dat kinderen en adolescenten met vrienden meer sociaal competent zijn en dat ze psychologisch gezonder zijn dan kinderen en adolescenten zonder vrienden. Ze zijn meer sociaal, werken meer samen, hebben minder problemen met anderen en hebben een hoger zelfvertrouwen (Scholte, 2006. In: Jackson & Goossens, 2006).

1.2.2 Beste vrienden

Het merendeel van de adolescenten heeft meerdere vrienden, maar vaak is er één vriend of vriendin die eruit springt. Gedachten, gevoelens, ideeën en geheimen worden met een beste vriend gedeeld. Een beste vriend wordt vaak een geheim 'dat uit iemands hart komt', toevertrouwd. Dit gebeurt niet zo snel bij een 'gewone' vriend (Schneider, 2000). Tijdens de adolescentie wordt het aantal beste vrienden minder. In de vroege adolescentie hebben adolescenten gemiddeld vier of vijf beste vrienden, in de late adolescentie zijn dit nog maar één of twee beste vrienden. Uit een onderzoek van Claes (1992) blijkt dat een adolescent gemiddeld één tot vier beste vrienden heeft en dat jongens minder beste vrienden hebben dan

meisjes. Volgens Scholte (Scholte, Van Lieshout & Van Aken, 2001) moet hierbij worden opgemerkt dat het aantal beste vrienden, waarbij wederkerigheid een belangrijk kenmerk is, minder is dan de adolescent heeft beschreven door middel van zelfrapportage. Dit heeft te maken met het feit dat adolescenten meer beste vrienden claimen dan ze in werkelijkheid hebben. Ook beste vrienden zijn gelijk wat betreft: leeftijd, geslacht, etniciteit, sociale klasse, houdingen, overtuigingen en sociaal gedrag. Hierbij is van belang dat gelijkheid de communicatie vergemakkelijkt, de voorspelbaarheid van het gedrag vergroot, vertrouwen geeft en wederzijdsheid bevordert (Brass, 1995, in: Katz, Lazer, Arrow & Contractor, 2004). Wederom is het ‘Homophily Model’ van toepassing op, de in bepaalde opzichten gelijkwaardigheid van, een beste vriendschap.

Waarin verschilt een beste vriendschap van een gewone vriendschap? Is het de mate waarin een bepaald kenmerk aanwezig is? Het kenmerkende van een beste vriendschap (Sharabany & Hertz-Lazarowitz, 1981) is de intimiteit van de relatie. De intimiteit is een gevolg van de ontwikkeling van de vriendschap van de adolescent en de vriend(in). Eerdere fasen van de vriendschap bestonden uit het samen zijn en plezier maken. Naarmate de vriendschap vordert, zullen de basale fasen worden vervangen door hogere fasen. Vrienden voelen ze vrij om oprecht, spontaan en open te zijn. Ze kennen elkaars gevoelens, preferenties en belangrijke gebeurtenissen in het leven. Ook zijn beste vrienden graag in elkaars gezelschap en willen dat de vriendschap onder elkaar blijft. Dit heeft als gevolg dat ze elkaar zullen missen als ze niet in het gezelschap van elkaar zijn. Ook zullen beste vrienden elkaar helpen en steunen op emotioneel en materieel gebied. In deze hogere fase wordt intimiteit als de essentie van een vriendschap gezien (Schneider, 2000). Hoe meer en langer deze gevoelens aanwezig zijn, hoe groter de intimiteit van de vriendschap. Manieren om nog meer intimiteit in een vriendschap te bereiken kan op verschillende manieren gebeuren, bijvoorbeeld door meer tijd met vrienden te besteden, het geven van sociale steun, zichzelf bloot geven. Vaak zijn de beste vrienden ook bereid om op dezelfde manier meer intimiteit in een vriendschap te bereiken (Sanderson, Rahm & Beigbeder, 2005). Er is door Sullivan (1953, in: Schneider 2000) een theorie ontwikkeld waarin wordt verondersteld dat vriendschappen noodzakelijk zijn, omdat ze de behoefte aan interpersoonlijke intimiteit bevredigen en vriendschappen helpen om sociale vaardigheden en sociale competenties te ontwikkelen. Vooral de één op één relaties met een beste vriend tijdens de adolescentie zijn van belang voor het ontwikkelen van sociale competenties. Deze relaties voorkomen eenzaamheid, vergroten het zelfvertrouwen van de adolescenten en ontwikkelen sensitiviteit voor anderen.

Naast intimiteit zijn er nog andere kenmerken wat een “echte vriend” onderscheid van andere vrienden. De kenmerken van een “echte vriend” onderzocht Van der Linden (1991). Uit zijn onderzoek bleek dat een vriend een vertrouwens persoon moet zijn en dat er sprake moet zijn van een goede partner in de communicatie. Steun, hulp en advies zijn belangrijke aspecten van een vriendschap, waarbij de communicatie ook weer een rol speelt. Een goede partner in de communicatie gaat een stapje verder, door steun, hulp en advies te geven, zet een vriend zijn eigen interesses opzij, is hij of zij niet egoïstisch en is er onvoorwaardelijk voor de ander. Andere belangrijke aspecten van vriendschap beschreven in het onderzoek waren de intensiviteit en frequentie van de vriendschap. Een andere definitie van beste vrienden wordt door Hirsch & DuBois (1992) (in: Laird, Petite, Dodge & Bates, 1999) gegeven. Uit deze definitie wordt een beste vriendschap gekarakteriseerd door grote mate van kameraadschap, steun, veiligheid en (wederom) intimiteit en in mindere mate door conflicten. Deze vriendschap biedt de adolescent sociale steun en intimiteit in tijden dat de adolescent dit nodig heeft, maar de vriendschap laat de adolescent ook vrij om tijd met leeftijdsgenoten door te brengen om ook van deze vriendschappen te kunnen leren. Beste vriendschappen die deze kwaliteiten bezitten, hangen positief samen met zelfvertrouwen en hangen negatief samen met schoolproblemen, agressiviteit en psychiatrische problemen. Tenslotte is er een model ontwikkeld dat twee andere aspecten van beste vriendschap beschrijft: The Relationships Investment Model, waarin twee aspecten, tevredenheid en betrokkenheid, van een beste vriendschap naar voren komen. Volgens dit model zijn de variabelen tevredenheid en betrokkenheid onafhankelijk van elkaar. Tevredenheid is een uitkomst van de beloningen min de kosten van de relatie. Betrokkenheid daarentegen is een uitkomst van tevredenheid plus de investering in een relatie min de alternatieven van andere relaties (Rusbult, 1980, in: Oswald & Clark, 2003).

Tot slot kan worden opgemerkt dat bij de bovenstaande vriendschapsonderzoeken hoofdzakelijk gebruik wordt gemaakt van zelfrapportage als informatiebron. De vrienden vullen afzonderlijk een vragenlijst in waarbij het perspectief van het individu in beschouwing wordt genomen, maar niet het perspectief van beide vrienden van hun vriendschapsrelatie. Er zijn discussies wat betreft de manier waarop je het beste de kwaliteit van de vriendschap kunt meten. Subjectiviteit en de perceptie van één persoon zijn de belangrijkste argumenten tegen zelfrapportage (Kenny & Kashy, 1994). Er wordt gepleit voor een dyadische relatie score die beide percepties in beschouwing neemt. Scholte (1998) heeft voor deze manier van meten gekozen in zijn onderzoek naar de kwaliteit van vriendschappen. Hij vindt dat percepties van één en dezelfde vriendschap kunnen verschillen en dat de adolescent en de beste vriend van

mening kunnen verschillen over de kwaliteit van de vriendschap. Zo blijkt uit het onderzoek van Scholte (1998) dat de perceptie van de mate van steun die door de vrienden ervaren wordt, verschilt voor beide partijen.

1.3 Vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking

1.3.1 Vriendschappen in het algemeen

Net als bij goedziende adolescenten verandert bij adolescenten met een visuele beperking de relatie met de ouders in de adolescentie. De nadruk ligt in deze levensfase meer op adolescent- leeftijdsgenoten- relaties dan op adolescent - volwassenen- relaties. Het tempo waarin dit gebeurt gaat minder snel dan bij goedziende leeftijdsgenoten. Waarschijnlijk heeft dat te maken met de mate van afhankelijkheid van de adolescenten met een visuele beperking van hun ouders op gebieden die specifiek zijn voor hun beperking, zoals bijvoorbeeld mobiliteit (Sacks & Wolffe, 2006). De adolescenten hebben hun vrienden voornamelijk leren kennen via hobby's, uitgaan en via andere mensen. Daarna wordt als ontmoetingsplek vooral school/studie genoemd. Op deze manier ontstaan vriendengroepen (Kef, 2006). Adolescenten met een visuele beperking hebben net als adolescenten zonder visuele beperking verschillende vriendengroepen, maar het aantal vrienden is kleiner dan hun ziende leeftijdsgenoten (Kef, Habekothé & Hox, 1997; Kef, 1999). Uit een Fins onderzoek van Huurre en Aro (1998) komt eveneens naar voren dat de adolescenten minder vrienden hebben en zien hun vrienden minder vaak dan ziende leeftijdsgenoten. Door het minder vaak zien is de tijd die de vrienden samen door brengen ook minder dan de tijd die goedziende vrienden met elkaar doorbrengen. De frequentie waarin de adolescenten optrekken met leeftijdsgenoten ligt lager vergeleken met adolescenten zonder visuele beperking. De adolescenten met een visuele beperking ondernemen minder vaak activiteiten met hun leeftijdsgenoten, hierdoor zijn ze minder sociaal actief (Kef, 2006). Uit een Zweeds onderzoek is gebleken dat als de adolescenten elkaar zagen, er meestal sprake was van een doelgerichte activiteit, zoals huiswerk maken (Kroksmark & Nordell, 2001).

Individuele vriendschappen maken een belangrijk deel uit van het leven van een adolescent, alhoewel er wel minder vriendschappen zijn bij adolescenten met een visuele beperking worden de vriendschappen wel gekenmerkt door gelijkheid. Dit geldt voor leeftijd, geslacht, uiterlijke kenmerken, populariteit en interesses of hobby's, waarbij het 'Homophily Model' van toepassing is. De gelijkheid geldt niet voor opleidingsniveau en etniciteit (Kalksma, 2005). Uit een ander onderzoek blijkt dat de adolescenten vaker oudere vrienden

hebben dan adolescenten zonder visuele beperking (Kef, 2006). Ongeveer 24% van de vrienden van de adolescenten uit het onderzoek van Kef (1999) heeft een visuele beperking. De meerderheid van de vrienden is overigens goedziend (76%).

Hoe een vriendschap van adolescenten met een visuele beperking wordt aangegaan, onderhouden en beëindigd, heeft Kalksma (2005) onderzocht. Jongeren gaan vaak vriendschappen aan met leeftijdsgenoten die op hen lijken. De volgende stap in het aangaan van een vriendschap is het initiatief nemen in het leggen van contacten. Ongeveer 70% van de adolescenten met een visuele beperking neemt wel eens initiatief in het leggen van contact, hierbij wordt meer spanning gevoeld dan bij andere sociale vaardigheden. Deze spanning en de frequentie van het contactleggen hangen samen met het aantal vrienden. Adolescenten die minder vaak initiatief nemen in het contactleggen en meer spanning hierbij voelen, hebben minder vrienden. Het aangaan van vriendschappen lijkt enigszins lastig te zijn voor adolescenten met een visuele beperking. Het onderhouden van een vriendschap bestaat uit verschillende aspecten zoals vrijetijdsbesteding, contact zoeken en activiteiten ondernemen. De adolescenten besteden minder tijd met leeftijdsgenoten vergeleken met adolescenten zonder visuele beperking. Ze emailen, bellen en sms-en hun vrienden wel regelmatig of gaan regelmatig bij ze op bezoek. Bij het bezoek wordt vaak thuis afgesproken. De activiteiten die de vrienden ondernemen zijn dan meestal passief of voorgestructureerd. De emotionele steun van vrienden die ervaren wordt door de adolescent is minder dan de steun die ervaren wordt door adolescenten zonder visuele beperking (de controlegroep bestaat uit Groningse Studenten), maar de adolescenten missen deze steun echter minder dan de Groningse Studenten. Ook zijn ze meer tevreden met de steun die gegeven wordt. Hieruit blijkt dat als de adolescenten meer steun ervaren en hier meer tevreden over zijn, actiever in het onderhouden van hun vriendschappen zijn en nemen vaker initiatief in het onderhouden van het contact. Over het beëindigen van vriendschappen blijkt uit het onderzoek van Kalksma (2005) dat de meeste adolescenten met een visuele beperking wel eens meegemaakt heeft dat vriendschappen verwateren of afgebroken worden, maar dat het afbreken niet of nauwelijks beïnvloed wordt door hun visuele beperking. Over het algemeen ervaren de adolescenten weinig problemen met vriendschappen.

Een vriendschap draagt onder andere bij aan de sociale ontwikkeling van de adolescent. Dit werd al eerder in paragraaf 1.2.1 genoemd. Hoewel adolescenten met een visuele beperking veelal wel vrienden hebben, alleen minder vrienden dan goedziende adolescenten, zou een vriendschap de sociale ontwikkeling en sociale acceptatie van de adolescent kunnen bevorderen. Uit een onderzoek van Sacks en Wolffe (1992) komt naar

voren dat adolescenten met een visuele beperking geïsoleerde levens kunnen leiden. Dit komt vooral tot uitdrukking als leeftijdsgenoten activiteiten doen waarbij zien belangrijk is, bijvoorbeeld autorijden, voetballen en dansen. Sociale integratie kan hierdoor een obstakel zijn mede doordat ziende adolescenten niet op de hoogte zijn van de visuele beperking van hun leeftijdsgenoot. Hierdoor vindt de adolescent met de visuele beperking het moeilijker om contact met hen te maken en voelt zich niet geaccepteerd en gewaardeerd door de leeftijdsgenoten (Sacks & Wolffe, 1992). Om de mate van sociale acceptatie te meten van adolescenten met een visuele beperking door de leeftijdsgenoten hebben Peavy en Leff, (2002) in een onderzoek aan goedziende adolescenten gevraagd om namen te noemen van hun favoriete leeftijdsgenoot. Deze methode ging door tot er niemand meer overbleef en iedereen genoemd was. Blinde en slechtziende adolescenten werden minder vaak genoemd. Dit maakt het voor hen ook moeilijker om vriendschappen aan te gaan. Breurkens (2006) heeft onderzoek gedaan naar de relatie tussen de acceptatie van de visuele beperking en de sociale status van de adolescent. Uit dit onderzoek bleek dat de sociale status van de adolescent met een visuele beperking niet beïnvloed wordt door de acceptatie van de visuele beperking door de adolescent. Als er geen afwijkende sociale status bestaat, zou het voor de adolescent met een visuele beperking niet moeilijker zijn om vriendschappen aan te gaan dan leeftijdsgenoten zonder visuele beperking.. Dit onderzoek meet alleen de acceptatie van de visuele beperking en de sociale status, waarschijnlijk zijn er meer factoren van belang bij het aangaan van een vriendschap. Ook blijkt uit een onderzoek van Kef (2006) naar de psychosociale ontwikkeling en sociale netwerken van adolescenten en jongvolwassenen met een visuele beperking dat adolescenten met een visuele beperking minder sociaal competent zijn. Jongvolwassenen scoren lager op onderdelen die de sociale competentie meten. Uit een onderzoek van Looijestijn (2004) naar probleemgedrag, competentie en opvoedingsbelasting bij kinderen en jongeren met oculaire slechtziendheid, komt ook naar voren dat jongeren met een visuele beperking lager scoren op competentie dan jongeren zonder visuele beperking.

1.3.2 Beste vrienden

De kenmerken die worden gegeven aan beste vrienden in paragraaf 1.2.2 gelden ook voor adolescenten met een visuele beperking. Wel rapporteren adolescenten met een visuele beperking minder beste vrienden. Een adolescent heeft gemiddeld 1-4 beste vrienden (Crockett et al. 1984, in: Rosenblum, 1998) en een adolescent met visuele beperking zit onder dit aantal. Uit een eerste en kleinschalig opgezet onderzoek van Rosenblum (1998) blijkt het dat zeventig procent van de beste vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking

op school beginnen. Blinde adolescenten noemden minder beste vrienden dan slechtziende adolescenten (Rosenblum, 1998). Verder hebben adolescenten met een visuele beperking boven de twintig jaar en adolescenten met een progressieve stoornis meer vrienden dan adolescenten met een visuele beperking onder de twintig jaar en adolescenten met een stabiele stoornis (Kef et. al., 1997; Kef, 1999). De visuele beperking van de adolescent heeft invloed op de activiteiten die de beste vrienden samen doen. Balsporten en naar de film gaan, zijn activiteiten die niet of nauwelijks gedaan kunnen worden. Volgens Rosenblum (1998) kiezen adolescenten activiteiten die de invloed van de visuele beperking minimaliseren. Hetzelfde geldt voor autorijden. De adolescenten zijn afhankelijk van hun ouders en goedziende vrienden als het gaat om transport (Rosenblum, 1998).

Uit een ander kleinschalig opgezet onderzoek van Rosenblum (2000) blijkt dat het een tijdje duurde voordat een 'band' tussen twee adolescenten zich ontwikkelde tot een vriendschap en dat deze fase de moeilijkste fase van de vriendschap was, maar juist ook een uitdaging. Als dan eenmaal het initiatief genomen in het leggen van contacten, neemt ongeveer 75 % van de adolescenten met een visuele beperking wel eens initiatief in het contact leggen.

Ook in beste vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking lijkt er sprake te zijn van intimiteit in de vriendschappen. Meisjes hebben intiemere relaties dan jongens. Ook speelt leeftijd een rol, er is een grotere intimiteit voor jongens en meisjes in de eerste klassen van de middelbare school en deze intimiteit neemt af als ze in de hogere klassen van de middelbare school zitten. De ernst van de visuele beperking heeft ook een invloed op de intimiteit. Slechtziende adolescenten hebben meer intimiteit met hun beste vrienden dan blinde adolescenten. Er moet worden opgemerkt dat adolescenten met een visuele beperking en hun beste goedziende vrienden intimiteit ervaren in hun vriendschap, maar dat er nog niet genoeg bewijs voor dit resultaat gevonden is (Rosenblum, 1997). Naast intimiteit bestaan er nog meer kenmerken en concepten die de beste vriendschap karakteriseren. Wederzijdsheid lijkt in vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking en een goedziende vriend een belangrijke waarde te hebben (Rosenblum, 2000). Ook kan een beste vriendschap in problematische situaties tegenwicht kan bieden. Uit onderzoek van Kef (1999) kan met enige voorzichtigheid worden gezegd dat er bepaalde adolescenten meer risico op problemen kunnen hebben. Dat kunnen de adolescenten zijn die problemen hebben met netwerkkleden, ervaring van steun, zelfwaardering of de mate waarin de adolescent zijn of haar visuele beperking geaccepteerd heeft. In zulke situaties kunnen beste vrienden van groot belang zijn, omdat ze steun kan bieden.

Zoals uit bovenstaande blijkt is er nog weinig onderzoek gedaan naar beste vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking. Wederom is in bovengenoemde onderzoeken over vriendschappen de informatie verkregen door zelfrapportage. In het huidige onderzoek zal deze lijn van zelfrapportage doorbroken worden. In dit onderzoek komt naast de ervaring van de respondent zelf, ook de ervaring van twee personen uit een vriendschapsrelatie naar voren. Twee personen; de adolescent en de VIP geven hun visie op de vriendschap die ze samen hebben.

Hoofdstuk 2   Onderzoeksopzet

In het voorgaande hoofdstuk is de theoretische achtergrond geschetst voor het onderzoek naar de beste vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking. In paragraaf 2.1 wordt allereerst ingegaan op het doel en de probleemstelling van het onderzoek. Vervolgens wordt in paragraaf 2.2 de onderzoeksachtergrond besproken. In paragraaf 2.3 worden de onderzoeksmethode en werkwijze toegelicht en zal in paragraaf 2.4 het onderzoeksinstrument beschouwd worden. Tenslotte zal in paragraaf 2.5 een beschrijving van de onderzoeksgroep worden gegeven.

2.1   Doel en vraagstellingen

Het doel van dit onderzoek is meer inzicht te krijgen in beste vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking. Er wordt gekeken naar twee perspectieven van de beste vriendschap, namelijk die van de adolescent met een visuele beperking en het perspectief van de beste vriend(in) (Very Important Peer = VIP). Zowel de twee groepen als de twee personen in het duo worden vergeleken. De volgende vragen zullen in dit onderzoek aan bod komen:

1. Wat zijn de kenmerken van de VIP's, wat betreft de volgende kenmerken: geslacht, nationaliteit, leeftijd, opleiding, hobby's en interesses, duur van de vriendschap en visus?
2. Hoe zien de sociale netwerken van de adolescent en van de VIP eruit? Is het sociaal netwerk van de adolescent met een visuele beperking veranderd in de loop der jaren? Wordt de beste vriend ook in het onderzoek van Kef (2006) genoemd?
3. (a) Wat is kenmerkend voor een beste vriendschap van adolescenten met hun VIP?
(b) Wat is kenmerkend voor een beste vriendschap van VIP's met hun vriend met een visuele beperking?
(c) Zijn de kenmerken van een beste vriendschap tussen de adolescent en de VIP hetzelfde voor beide partijen?
4. Welke rol speelt ondersteuning en gelijkwaardigheid in een vriendschap tussen de adolescent en de VIP?

2.2   Onderzoeksachtergrond

In 1994 -1999 is er door Kef (1999) onderzoek gedaan naar de psychosociale ontwikkeling en de sociale netwerken van adolescenten met een visuele beperking. Onder psychosociale ontwikkeling werd verstaan: zelfwaardering, copingstrategieën bij stressvolle situaties, locus of control, gevoel van eenzaamheid, adaptief vermogen, welbevinden en acceptatie van de beperking. Sociale netwerken bestaan uit personen die belangrijk zijn voor de adolescent en waar de adolescent veel mee omgaat. De adolescenten met een visuele beperking werden op deze gebieden vergeleken met adolescenten die wel goed konden zien (Kef et al., 1997; Kef, 1999).

In 2004 is er een vervolg onderzoek gestart naar de psychosociale ontwikkeling en de sociale netwerken van dezelfde adolescenten met een visuele beperking, die nu jongvolwassenen zijn en een nieuwe groep adolescenten met een visuele beperking. Deze resultaten werden vergeleken met de resultaten uit 1994. Door Kalksma (2005) is het project wederom uitgebreid door onderzoek te doen naar de vriendschapsrelaties van jongeren met een visuele beperking. Hierbij werd gekeken hoe de jongeren die blind of slechtziend zijn vriendschappen aangaan, onderhouden en afbreken.

Het huidige onderzoek is wederom een follow-up in het project van Sabina Kef. De data uit 2005 van Kef werden gebruikt voor het opsporen van de respondenten die dezelfde doelgroep zijn voor huidig onderzoek. Niet alleen zij, maar ook hun beste vrienden zijn van belang voor dit onderzoek.

2.3   Methode

Op de seminars ‘Verder Kijken’, verspreid door het hele land, werden resultaten gepresenteerd van onderzoeken uit het project van Kef (2006) waar adolescenten met een visuele beperking aan mee hebben gewerkt. Huidig onderzoek greep deze bijeenkomsten aan, om te vragen of de adolescenten opnieuw aan een onderzoek mee wilden werken. De adolescenten werden mondeling aangesproken en/ of kregen een brief met daarin het doel van het onderzoek uitgelegd en de vraag of ze mee wilden werken aan het onderzoek (zie bijlage 1). Ze konden zich ter plaatse opgeven of dit later via de email of telefoon doen. Doordat de respons te wensen over liet, werd er een herinnerings –email, met daarin het doel van het onderzoek uitgelegd, naar de respondenten gestuurd. Als de repons na de herinneringsmail wederom te wensen over liet, werden verschillende respondenten gebeld. Nadat de respondenten zich op hadden gegeven, werd contact gelegd en een afspraak gemaakt voor het afnemen van de vragenlijst en het interview bij de respondent thuis.

De dataverzameling bestond uit 2 fasen: Het afnemen van een vragenlijst (fase 1) en het houden van een interview in de vorm van een driegesprek (fase 2).

In de eerste fase werd gebruik gemaakt van een computergestuurde vorm van dataverzameling: Computer Assisted Self-Administered Questionnaire (CASAQ). Tijdens het bezoek werden twee dezelfde vragenlijsten afgenomen. Eén voor de adolescent met een visuele beperking en één voor de VIP. Deze vulden ze afzonderlijk, maar wel tegelijkertijd in. De vragenlijst is met behulp van het programma Ci3 (Hutchinson & Metegrano, 1991) opgesteld door Kef en Kuivenhoven en bestaat uit gesloten en open vragen. Er is in de vragenlijst deels gebruik gemaakt van bestaande vragenlijsten en deels zijn er zelf opgestelde vragen toegevoegd. De vragenlijst wordt in paragraaf 2.4 nader besproken.

Het afnemen van de vragenlijsten werd op een pc of laptop gedaan. De vragenlijst stond op cd-rom. Er werd van uitgegaan dat er een aangepaste pc of laptop met braille leesregel of een vergrotingsprogramma aanwezig was in het huis van de adolescent. De tweede laptop werd door de onderzoekster meegenomen, zodat de VIP de vragenlijst daar op kon maken. Vanwege de doelgroep van het onderzoek is er voor een computergestuurde vragenlijst gekozen in plaats van een schriftelijke vragenlijst. Via de computer werd de tekst van de vragenlijst voor slechtziende adolescenten vergroot en voor de blinde adolescenten kan een tekst omgezet worden naar een brailleleesregel die op de computer is aangesloten.

Er zijn tevens meer voordelen van een computergestuurde vorm van dataverzameling. Fouten in de vraagvolgorde en route- fouten worden uitgesloten, omdat de computer bepaald op basis van een gegeven antwoord welke vraag er volgt. Bepaalde vragen kunnen worden overgeslagen als die niet van toepassing zijn voor de respondent. Ook kunnen er geen onbeantwoorde vragen (missings) voorkomen. Het programma is overzichtelijk en duidelijk. Bij gesloten vragen wordt meteen doorgedaan naar de volgende vraag als een cijfertoets is ingetypt. Bij open vragen wordt naar de volgende vraag gegaan door 'next' te klikken met de muis of de combinatie 'Alt' en 'n' tegelijk in te toetsen. Na het invullen van de vragenlijst worden de gegevens opgeslagen. Deze gegevens van de gesloten vragen kunnen met behulp van een softwareprogramma snel worden omgezet naar SPSS en de gegevens van open vragen kunnen worden omgezet in Word-bestanden.

In de tweede fase werd een interview gehouden over de vriendschap van de adolescent en zijn/haar beste vriend. Het interview werd in de vorm van een driegesprek met de onderzoekster, adolescent en VIP gehouden. Het interview werd opgenomen op een geluidsband. Er werd hiervoor eerst toestemming gevraagd en er werd vermeld dat de

informatie die verkregen werd vertrouwelijk en anoniem zou zijn. In paragraaf 2.4 staat het interview beschreven.

Over de gemiddelde duur van het afnemen van de computergestuurde vragenlijst kan vermeld worden dat dit voor de adolescent gemiddeld 37 minuten duurde en voor de VIP 44 minuten. Door een technisch probleem met de laptop van twee van de adolescenten, heeft de onderzoekster de antwoorden zelf in haar laptop ingevoerd, hierdoor is de gemiddelde duur korter geworden, omdat ze alleen de antwoorden hoefde in te vullen. Als deze twee adolescenten niet mee worden gerekend in de analyse is de gemiddelde duur voor de adolescent 44 minuten. Het interview duurde gemiddeld 40 minuten.

Bij de data-analyse, is naast de beschrijving van de kwalitatieve data gebruik gemaakt van de non-parametrische toets: de Mann-Whitney toets. Dit om de verschillen tussen de groepen te berekenen. De significante verschillen worden aangegeven door de Z-waarden te arceren ($p < .05$). De nulhypotheses gaan telkens ervan uit dat er geen verschil is.

2.4 Instrumenten

In het onderzoek is voor een groot deel gebruik gemaakt van bestaande instrumenten. Met behulp van verschillende vragenlijsten is een vragenlijst samengesteld die de vriendschapsrelatie tussen de adolescent en de VIP beste vriend in kaart brengt. Alle schalen hebben een voldoende tot goede betrouwbaarheid. Door gebruik te maken van bestaande vragenlijsten is het mogelijk om de resultaten te vergelijken met andere onderzoeken. De vragenlijst bestaat uit 11 onderdelen (zie tabel 2.1). In het interview gedeelte dat in paragraaf 2.4.2 besproken wordt, wordt gebruik gemaakt van een set van vragen die op basis van de aanwezige literatuur is samengesteld.

2.4.1 Vragenlijst

De vragen van de computergestuurde vragenlijst staan in bijlage 2.

Tabel 2.1: Onderzoeksinstrumenten

Onderdeel	Onderwerp	Naam Instrument / Origine	Aantal Items	<i>Range</i>
1	Algemene gegevens	-	8	-
2	Beste vriend en vrienden	Samengesteld op basis van literatuur over vriendschappen onder andere Dieleman et. al. (1993)	6	1-5
3	Contact	Vragenlijst naar contact met leeftijdsgenoten (VCL)	5	1-6
		Onderhouden van vriendschappen. Geinspireerd door Sloep en Reek (1998)	6	1-5
4	Tevredenheid	The Investment Model Scale (IMS)	8	1-5
5	Competentie in vriendschappen	Competentiebelevingsschaal voor kinderen – Adolescenten versie (CBSK-A)	5	1-4
6	Hechting aan leeftijdsgenoten	Inventory of Parent and Peer Attachment (IPPA)	12	1-4
	Alledaagse emotionele steun en waarderingssteun	Sociale Steun Lijst- Interacties (SSL-I) en	10	1-4
		Sociale Steun Lijst- Discrepanties (SSL-D)	10	1-4
7	Sociaal aanvaard voelen	Sociaal Aanvaard Voelen (SAV)	8	1-3
8	Kwaliteit vriendschap	Friendship Qualities Scale	23	1-5
9	Ontwikkelingstaken <i>belang</i>	Vragenlijst Ontwikkelingstaken tijdens de adolescentie (VOA)	2	1-5
9	Ontwikkelingstaken <i>moeilijkheid</i>	Vragenlijst Ontwikkelingstaken tijdens de adolescentie (VOA)	6	1-5
10	Vignetten: relaties en gevoelens	Relationship Questionnaire (RQ)	4	1-5
11	Beïnvloeding	Relationship Closeness Inventory (RCI)	28	1-7

- *Algemene gegevens*

Het eerste onderdeel van de vragenlijst bestaat uit algemene gegevens, zoals: leeftijd, geslacht, respondentnummer, nationaliteit, blind, slechtziend of goedziend, de naam van de beste vriend en hoe lang de adolescent en zijn/haar beste vriend al vrienden zijn. Deze gegevens worden gebruikt bij het beantwoorden van onderzoeksvraag 1

- *Beste vriend en vrienden*

Deze schaal heeft betrekking op kenmerken van een beste vriendschap en vrienden in het algemeen. De schaal is overgenomen uit het scriptieonderzoek van Kalksma (2005) en is samengesteld op basis van verschillende literatuur over cliques en crowds (onder andere Dieleman et al., 1993). Met deze vragen wordt gemeten of adolescenten en hun beste vriend op elkaar lijken wat betreft leeftijd, geslacht, opleiding en interesses/hobby's. Ook komt het bredere sociale netwerk naar voren door te vragen naar vrienden in het algemeen in plaats van de beste vriend. Deze schaal wordt gebruikt voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen 1 en 3.

- *Contact*

Deze schaal heeft betrekking op het contact tussen de adolescent en zijn beste vriend. De schaal bestaat uit twee onderdelen; hoe vaak een bepaalde activiteit plaatsvindt en hoe het contact onderhouden wordt. De vragen over hoe vaak een bepaalde activiteit plaatsvindt zijn delen van een bestaande lijst, Vragenlijst naar contact met leeftijdsgenoten: VCL (Kandal en Davies, 1982 vertaald door Deković, 1996) die de frequentie van omgang met leeftijdsgenoten meet. De vragen over hoe het contact onderhouden wordt, zijn overgenomen uit het scriptieonderzoek van Kalksma (2005). Daarnaast zijn er 5 vragen die meten hoe vaak een bepaalde gebeurtenis plaatsvindt, deze vragen zijn wederom overgenomen uit het scriptieonderzoek van Kalksma (2005). Met deze schalen kan worden gemeten of het contact verschilt voor adolescenten met een visuele beperking en hun beste vriend. Deze vragen worden gebruikt voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag 3.

- *Tevredenheid*

Deze schaal heeft betrekking op de relatie tussen de twee vrienden. Het zijn vragen uit een bestaande vragenlijst The Investment Model Scale: IVM (Rusbult, Martz & Agw, 1998 vertaald door Engels, Finkenauer, Meeus & Dekovic, 2001). De vragen meten onder andere de behoefte aan een relatie, de tevredenheid met de relatie, het geluk wat de relatie

teweegbrengt en wat de toekomst is voor de relatie tussen twee vrienden. Deze vragen worden gebruikt voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag 3.

- *Competentie in vriendschappen*

De meetpretentie van deze schaal is de zelfbeoordeling van eigen competentie op het gebied van vriendschappen. De vragen komen uit een bestaande vragenlijst; Competentiebelevingsschaal voor kinderen – Adolescenten versie: CBSK-A (Straathof & Treffers, 1989). Met deze schaal kan worden gekeken naar hoe de adolescent en de beste vriend zichzelf als vriend zien, beter gezegd welke eigenschappen ze bij vrienden vinden passen. Deze vragen worden gebruikt voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 3.

- *Hechting aan leeftijdsgenoten/Alledaagse emotionele steun en waarderingsteun*

Deze schaal bestaat uit twee delen. De eerste schaal heeft betrekking op de kwaliteit van de relatie met leeftijdsgenoten. De vragen komen uit de Inventory of Parent and Peer Attachment: IPPA (Nada Raja, McGee & Stanton, 1992 vertaald door Deković & Noom, 1996). Met deze schaal wordt gekeken naar de hechting met leeftijdsgenoten. De tweede schaal heeft betrekking op sociale steun. De subschaal Sociale Steun Lijst-Interacties: SSL-I (Van Sonderen, 1993) meet de frequentie van de sociale steun en de subschaal Sociale Steun Lijst-Discrepancies: SSL-D (Van Sonderen, 1993) meet of de betreffende respondent wenst dat de vorm van sociale steun vaker of minder vaak gebeurd. Deze vragen worden gebruikt voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen 3 en 4.

- *Sociaal aanvaard voelen*

De meetpretentie van deze schaal is de mate waarin een adolescent zegt zich aanvaard te voelen door leeftijdsgenoten. Hierbij is gebruik gemaakt van de Sociaal Aanvaard Voelen: SAV (Smits & Vorst, 1982). Uit de vragenlijst komt naar voren of de respondent ook nog goed contact heeft met leeftijdsgenoten en kan zo het breder sociaal netwerk in kaart brengen. Deze vragen worden gebruikt voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 3.

- *Kwaliteit vriendschap*

Deze schaal meet de kwaliteit van de vriendschap door onder andere te kijken naar kameraadschap, conflict, hulp, veiligheid en intimiteit in de vriendschapsrelatie. Er is gebruik gemaakt van de Friendship Quality Scale: FQS (Bukowski, Hoza & Boivin, 1994). De schaal is vertaald door de onderzoekster. Deze schaal kan worden gebruikt om de kwaliteit van de

vriendschap van twee vrienden te vergelijken, hierdoor kan een antwoord worden gekregen op onderzoeksvraag 3.

- *Ontwikkelingstaken*

De meetpretentie van deze schaal is zelfbeoordeling van de adolescent ten aanzien van de mate waarin hij/zij bezig is met het verwerven van bepaalde vaardigheden. Hierbij is gebruikt gemaakt van de vragenlijst Ontwikkelingstaken tijdens de adolescentie: VOA (Palmonari, Pombeni & Kirchler, 1990 vertaald door Noom & Deković 1996). Er is in dit onderzoek gebruik gemaakt van deze schaal om het belang en de moeilijkheid van ontwikkelingstaken te vergelijken tussen adolescenten met een visuele beperking en hun beste vriend. Deze vragen worden gebruikt voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 3.

- *Vignetten: relaties en gevoelens*

Deze schaal heeft betrekking op relaties en gevoelens die adolescenten hebben bij relaties. De vignetten zijn bedoeld om de hechting van adolescenten met hun vrienden te meten. De respondenten konden aangeven of een vignet wel of niet van toepassing was bij hun gevoelens. De vignetten zijn afkomstig uit de Relation Questionnaire: RQ (Hazan & Shaver, 1987 bewerkt door Bartholomew & Horowitz, 1991). Deze vragen worden gebruikt voor het beantwoorden van onderzoeksvraag 3.

- *Beïnvloeding*

Het laatste onderdeel van de vragenlijst heeft betrekking op intieme relaties, de relatie met de respondent zijn/haar beste vriend. De vragen komen uit een bestaande vragenlijst de Relation Closeness Inventory: RCI (Berscheid, Omoto & Snyder, 1989) en zijn vertaald door de onderzoekster. De respondent moet degene in gedachten nemen met wie hij/zij de meest intieme relatie heeft en dan de vragen beantwoorden. Het kan zijn dat de respondent een ander persoon in gedachten neemt dan zijn beste vriend, maar dan meet je de mate waarin beide partijen zichzelf als beste vriend beschouwen. Als ze elkaar wel in gedachten nemen bij het beantwoorden van de vragen dan meet het de tijd die de vrienden besteden, de activiteiten die ze samen doen, de beïnvloeding van de vriend op de eigen gedachten, gevoelens en gedrag en de beïnvloeding van de vriend op toekomstplannen en doelen. Deze vragen worden gebruikt bij het beantwoorden van onderzoeksvraag 3.

2.4.2 Interview

Het interview bestaat uit een driegesprek met onderzoekster, adolescent en VIP, waarbij de onderzoekster steeds een set van vragen stelt. Onderwerpen zoals; duur vriendschap, gelijkheid, interesses en hobby's, activiteiten die ondernomen worden, omgeving, jaloezie, schaamte, steun en toekomstperspectief komen aan bod. De vragen uit het interview staan in bijlage 3. Het is de bedoeling dat beide partijen aan het woord komen. Als één respondent meer verteld dan de ander, zal de onderzoekster de andere partij er ook bij betrekken, zodat het unieke van twee perspectieven van de beste vriendschap wordt benadrukt.

2.5 Onderzoeksgroep

De respondenten voor het huidige onderzoek zijn benaderd op vijf verschillende bijeenkomsten van het seminar "Verder Kijken". Er hebben zich in totaal 50 jongeren en jongvolwassenen opgegeven voor de seminars. Van de 50 jongeren en jongvolwassenen die zich opgegeven hadden voor de seminars hebben 12 jongeren en jongvolwassenen zich opgegeven voor huidig onderzoek. Daarbij kwamen nog de aantallen van de VIP's. In totaal hebben zich 24 respondenten opgegeven voor het onderzoek; 10 adolescenten met een visuele beperking, 2 jong volwassenen met een visuele beperking en 12 VIP's. Eén adolescent, en daarmee ook de VIP, reageerde niet op telefoontjes en e-mails. Uiteindelijk hebben 9 adolescenten met een visuele beperking met hun VIP en 2 jong volwassenen met hun VIP meegedaan aan het onderzoek. Aanvankelijk is het onderzoek op adolescenten gericht, maar door de lage respons zijn de twee jongvolwassenen ook meegenomen in dit onderzoek. Voor het gemak worden de 9 adolescenten en de 2 jongvolwassenen met een visuele beperking in deze these aangeduid als adolescenten. De adolescenten die meededen aan het onderzoek waren tussen de 17 en 29 jaar. De leeftijd van de VIP's varieerde tussen de 17 en 38 jaar. Van de groep adolescenten met een visuele beperking zijn er 4 jonge mannen en 7 jonge vrouwen. De groep VIP's bestond uit 6 jonge mannen en 5 jonge vrouwen. Van de duo's zijn er 4 man-man duo's, 5 vrouw-vrouw duo's en 2 gemengde duo's.

Om iets te zeggen over de ernst van de visuele beperking zijn de gegevens van het onderzoek van Kef gekoppeld aan dit onderzoek. Van de 11 adolescenten waren 3 (27%) blind en 8 (73%) slechthziend. De VIP's waren allemaal goedziend.

Hoofdstuk 3   Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek weergegeven. Met in de eerste paragraaf een beschrijving van de kenmerken van de VIP's. In paragraaf 3.2 worden de sociale netwerken van beide partijen geschetst. Vervolgens komen in paragraaf 3.3 de kenmerken van een beste vriendschap aan bod. De kenmerken zijn toegespitst op de adolescenten, VIP's en er wordt in het laatste gedeelte een vergelijking gemaakt tussen de groepen. Tot slot zal in paragraaf 3.4 de steun en gelijkwaardigheid van de beste vriendschap worden gepresenteerd.

3.1   Kenmerken beste vrienden

Er worden twee vergelijkingen gemaakt in deze paragraaf en in de onderstaande paragrafen. Er wordt telkens gekeken naar de gemiddelde resultaten van de twee groepen, adolescenten (N=11) en VIP's (N=11) en naar de resultaten binnen de elf duo's.

Over het algemeen kan gezegd worden dat vrienden vaak vrienden uitkiezen die op hen lijken. Dit geldt voor: geslacht, nationaliteit, leeftijd en opleidingsniveau.

In de beste vriendschap tussen de VIP en de adolescent geldt dat 82% een beste vriendschap heeft met iemand van hetzelfde geslacht. Ongeveer 18% procent heeft een beste vriendschap met iemand van het andere geslacht. Voor de duo's geldt dat negen duo's van hetzelfde geslacht waren en 2 duo's van het andere geslacht. Naast de beste vriendschap heeft de VIP ook nog andere vrienden. Circa 64% van de VIP's heeft zowel jongens als meisjes in de vriendengroep, terwijl 36% voornamelijk vrienden van hetzelfde geslacht heeft. Ongeveer 73% van de VIP's zou de samenstelling van de vriendengroep ook niet willen veranderen, ze willen niet meer vrienden van hetzelfde of andere geslacht kennen. Degenen die dat wel zouden willen veranderen, willen zowel meer jongens en meisjes in hun vriendengroep (27%).

Alle respondenten in dit onderzoek hebben de Nederlandse nationaliteit.

De gemiddelde leeftijd van de VIP is 22,6 jaar, er is hierbij sprake van een ruime spreiding van 17 tot en met 38 jaar. Dat de VIP dezelfde leeftijd heeft als de adolescent, geldt voor ongeveer 73% van de VIP's. Ongeveer 18% zegt dat hij/zij een jongere beste vriend heeft en ongeveer 9% heeft een beste vriend die ouder is. Circa 64% van de andere vrienden, naast de beste vriend, is ouder en jonger dan de VIP, terwijl 36% alleen maar oudere vrienden heeft. Voor de duo's geldt dat in 6 duo's de leeftijd gelijk is voor de adolescent en de VIP

(22-22, 21-21, 23-23, 29-29, 22-22, 17-17). In de overige 5 duo's is de VIP ouder. In 3 duo's is het leeftijdsverschil 1 jaar (18 versus 17, 18 versus 17, 18 versus 17). In één duo is het leeftijdsverschil 2 jaar (23 versus 21) en bij een ander duo is het leeftijdsverschil 13 jaar (38 versus 25).

Van de VIP's zit circa 9% op de middelbare school, ongeveer 27% volgt een middelbare beroepsopleiding, nog eens 27% volgt een hogere beroepsopleiding, 9% volgt wetenschappelijk onderwijs en 27% heeft zijn of haar opleiding al afgerond. Dat de VIP's dezelfde opleiding volgen of dezelfde opleiding hebben voltooid als de adolescent geldt voor 82%. Circa 9% heeft een hogere opleiding gevolgd, hetzelfde percentage geldt voor het volgen of voltooid hebben van een lagere opleiding. Ongeveer 64% van de duo's volgt dezelfde opleiding, 36% volgt een andere opleiding.

De VIP's hebben een aantal interesses en hobby's gemeen met de adolescent (64%). Ongeveer 36% zegt dat hij/zij veel gemeenschappelijke interesses en hobby's heeft. In het interview met beide partijen werd de vraag gesteld wat de respondenten het liefst samen doen, de resultaten staan in tabel: 3.1. Alle respondenten vonden de activiteit allebei leuk, daarom werd hetzelfde antwoord gegeven. Het was bij deze vraag mogelijke meerdere antwoorden te geven, waardoor het totaal boven de 100% uitkomt.

Tabel 3.1 Gezamenlijke activiteiten

Wat doen de beste vrienden samen?	Percentage
kletsen	17 %
computeren/gamen/tv-kijken	13 %
bioscoop	13 %
een concert bezoeken	13 %
uit eten gaan	8 %
uitgaan(discotheek)/naar de kroeg	8 %
sporten	8 %
winkelen	4 %
vakantie	4 %
overig	13 %

Ook werd in het interview aan het duo gevraagd wat de ze niet graag samen doen. Hieruit blijkt dan meer dan de helft (59%) niet graag samen sport.

Als gekeken wordt naar de duur van de beste vriendschap ervaren door de VIP's is dat gemiddeld 6,6 jaar. De spreiding varieert van 2 tot en met 19 jaar. Dit verschilt licht voor de

duur ervaren door de adolescenten met een visuele beperking. De gemiddelde duur van de vriendschap ervaren door de adolescent is 6,9 jaar met dezelfde spreiding van 2 tot en met 19 jaar. Voor de duo's geldt dat de duur van de vriendschap door 7 duo's als gelijk wordt ervaren (2-2, 4-4, 4-4, 19-19, 18-18, 5-5, 4-4). In vier duo's noemt de adolescent een vriendschapsduur van 1 jaar langer dan de vriendschapsduur ervaren door de VIP (9 versus 8, 5 versus 4, 3 versus 2, 3 versus 2).

Alle VIP's van de adolescenten met een visuele beperking zijn goedziend.

3.2 Sociaal netwerk

In het interview is gevraagd een schatting te geven van het totale sociale netwerk van beide partijen. De respondenten moesten ongeveer aangeven uit hoeveel personen hun netwerk bestaat. Het ging hierbij niet om het noemen van namen. Het gemiddelde sociale netwerk van de adolescent bestaat uit ongeveer 28 personen. De spreiding van het aantal personen loopt van 5 tot 50 personen. Het gemiddelde sociale netwerk van de VIP bestaat uit ongeveer 32 personen. De spreiding van het aantal personen loopt van 6 tot 50 personen. Voor de duo's geldt dat in drie duo's de adolescent en de VIP een gelijk aantal noemt (10-10, 50-50, 50-50). In drie duo's geeft de adolescent aan een groter netwerk te hebben (30 versus 20, 30 versus 20, 100 versus 50). De overige vijf duo's geven aan dat de adolescent een kleiner netwerk heeft (20 versus 50, 6 versus 20, 30 versus 50, 20 versus 30).

In het interview is een aantal vragen gerelateerd aan het sociaal netwerk. Er wordt onder andere naar de vriendenkring en naar de omgeving gevraagd. Uit de vraag over de vriendenkring komt naar voren dat de adolescenten vooral vrienden van school kennen en de VIP's naast vrienden van school, ook vrienden kennen van buiten school. Ongeveer 27% van de adolescenten geeft aan een kleiner netwerk te hebben dan de VIP, 27% geeft aan een even groot netwerk te hebben en 46% zegt een groter netwerk te hebben. Van de VIP's geeft circa 27% aan een kleiner netwerk te hebben dan de adolescent, 27% heeft een even groot netwerk en 46% heeft een groter netwerk. Van de andere vrienden van de adolescenten weet iedereen dat hij/zij een vriendschap heeft met de VIP. Voor de VIP's geldt dat 9% niet aan andere vrienden over de vriendschap met de VIP heeft verteld. Voor alle adolescenten geldt dat de omgeving positief reageert op de vriendschap tussen beide partijen. Bij 9% van de VIP's reageert de omgeving negatief op de vriendschap van de VIP en adolescent.

In het onderzoek van Kef (2006) naar psychosociale ontwikkeling en sociale netwerken van adolescenten en jongvolwassenen met een visuele beperking is naar de grootte van het sociaal netwerk van de adolescent gevraagd. De manier waarop de netwerkgrootte in

het huidige onderzoek gevraagd wordt, verschilt van de manier waarop dat in het onderzoek van Kef (2006) is gedaan. In het huidige onderzoek wordt, na een korte uitleg over een sociaal netwerk, gevraagd een schatting te geven van het totale sociale netwerk. De respondenten gaven een getal. In het onderzoek van Kef (2006) is gebruik gemaakt van de Social Network Map. De Social Network Map bestaat uit een cirkelfiguur met acht sectoren/taartpunten. De sectoren stellen de verschillende groepen personen voor die de samenstelling van het netwerk bepalen: gezin, familie, vrienden, personen van school/werk, clubgenoten, burens, hulpverleners en jongeren uit de leefgroep. De respondent vult in deze sectoren namen in. Door alle personen in de sectoren bij elkaar op te tellen, wordt er informatie verkregen over de grootte en samenstelling van het netwerk. Acht van de elf adolescenten die ook meedoen aan huidig onderzoek, hebben destijds een Social Network Map ingevuld. Van de overige drie respondenten is de data verloren gegaan, daarom kunnen zij niet bij de analyse betrokken worden. De gemiddelde grootte van het sociale netwerk van de adolescent uit 2004 is 22 personen. De spreiding loopt van 11 tot 54 personen.

Er is in het onderzoek van Kef in 2004 ook gevraagd de naam van de VIP te geven. Er mocht maar één naam genoemd worden. Eén adolescent noemt dezelfde naam als de huidige VIP. De overige zeven adolescenten gaven in 2004 namen die niet overeenkomen met de namen van de huidige VIP's. De VIP uit 2007 zou wel in de gewone sector vrienden genoemd kunnen zijn.

3.3 Kenmerken beste vriendschap

Deze paragraaf bestaat uit drie subparagrafen. Als eerste worden de kenmerken van een beste vriendschap van een adolescent met een visuele beperking geschetst, daarna de kenmerken van een beste vriendschap van de VIP en ten slotte wordt er een vergelijking gemaakt tussen de twee groepen en de duo's (adolescent en VIP). In tabel 3.6 op pagina 42 staan alle variabelen met daarbij de gemiddelde scores en standaardafwijkingen van de adolescenten en de VIP's die in de gehele paragraaf 3.3 naar voren komen. Ook worden de Z-waarden van de beide groepen en de duo's in tabel 3.6 weergegeven.

3.3.1 Kenmerken beste vriendschap van adolescent met een visuele beperking

Bij de schaal *belang van persoonlijke ontwikkelingstaken* moesten de adolescenten aangeven hoe belangrijk zij het vonden om bepaalde vaardigheden te verwerven. Een voorbeeldvraag uit deze schaal luidt: Hoe belangrijk vind je het om met deze taak bezig te zijn: Het aangaan van intieme relaties (vaste vriendin, verkering zoeken)? De gemiddelde score is 4, dat

betekent dat de adolescenten het tamelijk belangrijk vonden om deze vaardigheden te verwerven. De schaal *moeilijkheid van persoonlijke ontwikkelingstaken* meet de moeilijkheid om bepaalde vaardigheden te verwerven. Een voorbeeldvraag uit deze schaal luidt: Hoe moeilijk vind je het om aan deze taak te voldoen: Het zelfstandig nemen van belangrijke beslissingen. De gemiddelde score is 2,2 dat betekent dat de adolescenten het tamelijk makkelijk vinden om deze vaardigheden te verwerven.

Gemiddeld scoort de groep 2,1 op de schaal *sociaal aanvaard voelen*. Voorbeelditems van deze schaal zijn: ik voel me in de klas vaak eenzaam en ik vind dat we met aardige jongens en meisjes in de klas zitten. Twee van de elf respondenten hebben deze schaal niet ingevuld. Meer dan de helft van de adolescenten hebben een score van 2 (55%), hieruit blijkt dat de adolescenten niet weten in welke mate zij zich door leeftijdgenoten geaccepteerd voelen.

De adolescenten scoren op de schaal *competentiebeleving van vriendschappen* gemiddeld 3,4. Een voorbeeld vraag uit de schaal luidt: A Sommige jongeren kunnen echt goed bevriend raken met anderen. B Sommige jongeren raken niet gemakkelijk echt goed bevriend met anderen. Ongeveer 81% van de adolescenten heeft een score tussen de 3 en de 4. Hieruit kan gesteld worden dat de adolescenten zichzelf redelijk tot goed vinden op het gebied van competentie in vriendschappen.

Op de schaal *omgang met leeftijdsgenoten* scoren de adolescenten gemiddeld 2,7. Dit betekent dat zijn hun vrienden ongeveer één keer per maand ontmoeten. Ongeveer 18% van de adolescenten ontmoet hun vrienden ongeveer een paar keer per jaar en ongeveer 9% ontmoet elkaar vaak. Uit het interview met beide partijen blijkt dat de adolescenten hun VIP's per week gemiddeld 1,6 uur in de ochtend, 2,3 uur in de middag en 3,2 uur in de avond zien. Er zijn verschillende manieren om contact te onderhouden met vrienden blijkt uit de vragenlijst. Van de adolescenten belt 46% regelmatig zijn of haar VIP. Echter 9% belt nooit met zijn of haar VIP. Ongeveer 46% van de adolescenten emailt zijn of haar VIP nooit, terwijl ongeveer 18% erg vaak emailt. Over het sms- en valt op te merken dat 46% soms smst, terwijl 27% erg vaak smst. De gemiddelde score voor het bovengenoemde contact onderhouden is 3,0. De adolescenten onderhouden regelmatig contact. In de beschrijving die gegeven wordt in het interview bij de vraag: Hoe ziet jullie ideale dag samen eruit? Geven de adolescenten aan dat ze eerst thuis willen zijn (55%) en daarna een activiteit willen ondernemen om vervolgens weer thuis eindigen.

Over het *initiatief nemen met betrekking tot contact onderhouden* scoren de adolescenten gemiddeld 2,8. Dit geldt voor 82% van de adolescenten. Dit betekent dat de

adolescenten vinden dat hij/zij en de VIP evenveel initiatief nemen om het contact te onderhouden. Ongeveer 18% vindt dat de VIP meer initiatief neemt in het onderhouden van het contact. Geen van de adolescenten vindt dat hij/zij meer initiatief neemt in het onderhouden van het contact. Uit het interview komt naar voren dat 73% van de adolescenten zijn/haar VIP op school heeft ontmoet.

Op de schaal die de *beïnvloeding* meet van de persoon waar je een goede relatie mee hebt (beste vriend), scoren de adolescenten gemiddeld 3,4. Het komt erop neer dat de adolescenten het er gedeeltelijk mee oneens zijn, dat de VIP de gedachten, gevoelens en gedrag van de adolescent beïnvloed. Een paar voorbeeldvragen luiden: X beïnvloedt mijn waarden, X beïnvloedt belangrijke dingen in mijn leven en X beïnvloedt hoe ik mijn vrije tijd besteed.

De schaal die de *kwaliteit van de vriendschap* meet, bestaat uit verschillende concepten die kwaliteit kunnen meten. In deze schaal zijn dat: vrijetijdsbesteding, onenigheid, hulp, steun, probleemoplossen en genegenheid (liefde). Gemiddeld scoren de adolescenten 2,4 op de subschaal vrijetijdsbesteding. Dit houdt in dat de adolescent vindt dat hij/zij het gedeeltelijk waar vindt dat hij/zij en zijn/haar VIP een goede en leuke vrijetijdsbesteding hebben. De gemiddelde score op de subschaal onenigheid is 3,9. Dit getal betekent dat de adolescent vindt dat hij/zij het gedeeltelijk niet waar vindt dat hij/zij en zijn/haar VIP onenigheid hebben. De subschaal hulp heeft een gemiddelde score van 1,2. De adolescent vindt dat de VIP helpt in bepaalde situaties. De steun die ervaren wordt door de adolescent heeft een gemiddelde score van 1,2, dit betekent dat er gesteund wordt door de VIP. De items die probleemoplossen meten, hebben een gemiddelde score van 2,7. De adolescent weet niet goed of die manier van probleemoplossen waar is of niet waar is voor zijn/haar beste vriendschap. De gemiddelde score die de genegenheid meet van de vriendschap is 1,4. De adolescent geeft aan de items over genegenheid voor hem/haar van toepassing zijn, en voor waar worden gehouden.

Uit het interview blijkt dat ongeveer 27% van de adolescenten last heeft van de visuele beperking in een vriendschapsrelatie. De vraag of de VIP ook meer moet letten op de adolescent wordt door alle adolescenten bevestigend beantwoord. Circa 73% van de adolescenten zegt tijdens het interview wel eens onenigheid te hebben met zijn/haar VIP. In 82% van de gevallen wordt dit opgelost door te praten. De rest lost onenigheid op door compromissen te sluiten (9%) en te vergeven (9%).

De adolescenten met een visuele beperking scoren gemiddeld op de schaal *hechting aan leeftijdsgenoten* 3,5. Dit betekent dat de respondenten een sterke hechting hebben met hun VIP.

De gemiddelde score is 4,6 op de schaal die de *tevredenheid over de vriendschap* meet. Hieruit blijkt dat de adolescenten een gemiddelde score tussen de 4 en de 5 hebben. Op basis hiervan kan worden gesteld dat het grootste gedeelte van de adolescenten tevreden of zelfs erg tevreden is met de vriendschapsrelatie.

Uit het interview met beide partijen blijkt dat 9% van de adolescenten zich wel eens schaamt voor zijn/haar VIP. Van de adolescenten is 18% wel een jaloers op de VIP en 9% heeft geheimen voor de VIP. Tevens blijkt uit het interview dat alle adolescenten denken dat ze over 10 jaar nog steeds een vriendschap hebben met hun VIP, maar dat dit wel minder zal worden naarmate ze gaan verhuizen. Op de vraag of de vriendschap ook was ontstaan als de adolescent en de VIP beide goedziend waren geweest zegt 64% van wel, en 36% weet het niet.

De *vignetten* in onderstaande tabel 3.2 geven aan of iemand zich wel of niet gemakkelijk voelt in vriendschapsrelaties. De inhoud van elk vignet en alle mogelijke antwoorden staan in de tabel. Achter de antwoorden staat het percentage respondenten dat het betreffende antwoord gaf. Hieruit komt naar voren dat de adolescenten zich over het algemeen op zijn/haar gemak voelen in vriendschapsrelaties en dat ze niet bang zijn om gekwetst te worden. Ze vinden het niet erg om afhankelijk van een vriend te zijn, maar vinden het ook belangrijk om zelfstandig te zijn.

Tabel 3.2 Vier vignetten (N=11 adolescenten met een visuele beperking)

<u>Vignet 1</u> Ik voel me op mijn gemak in hechte vriendschapsrelaties. Ik vind het niet erg als ik van mijn vrienden afhankelijk ben of als mijn vrienden afhankelijk van mij zijn. Ik ben niet bang om in de steek gelaten te worden of gekwetst te worden door mijn vriend(in).	
1. Past helemaal niet bij mij	0 %
2. Past eigenlijk niet bij mij	0 %
3. Een beetje op mij van toepassing	36 %
4. Past goed bij mij	28 %
5. Past helemaal bij mij	36 %
<u>Vignet 2</u> Ik voel me niet op mijn gemak in hechte vriendschapsrelaties. Ik wil best wel goede contacten met vrienden, maar ik vind het moeilijk anderen helemaal te vertrouwen of van hen afhankelijk te zijn. Ik ben bang dat ik gekwetst zal worden als ik al te intiem met iemand word.	
1. Past helemaal niet bij mij	37 %
2. Past eigenlijk niet bij mij	27 %
3. Een beetje op mij van toepassing	27 %
4. Past goed bij mij	0 %
5. Past helemaal bij mij	9 %
<u>Vignet 3</u> Ik wil wel graag hechte vriendschapsrelaties, maar anderen willen meestal niet zo'n nauwe band als ik. Ik voel me niet erg op mijn gemak zonder hechte vriendschapsrelaties. Ik maak me soms zorgen dat anderen niet zoveel om mij geven als ik om hen.	
1. Past helemaal niet bij mij	46 %
2. Past eigenlijk niet bij mij	27 %
3. Een beetje op mij van toepassing	9 %
4. Past goed bij mij	9 %
5. Past helemaal bij mij	9 %
<u>Vignet 4</u> Ik voel me op mijn gemak zonder veel intimiteit. Het is voor mij belangrijk om onafhankelijk en zelfstandig te zijn. Ik heb liever niet dat ik afhankelijk ben van anderen, of dat anderen afhankelijk van mij zijn.	
1. Past helemaal niet bij mij	9 %
2. Past eigenlijk niet bij mij	27 %
3. Een beetje op mij van toepassing	27 %
4. Past goed bij mij	27 %
5. Past helemaal bij mij	9 %

3.3.2 Kenmerken beste vriendschap VIP

De gemiddelde score op de schaal *belang van persoonlijke ontwikkelingstaken* is 4,2 dat betekent dat de VIP's het tamelijk belangrijk vonden om deze vaardigheden te verwerven. Ongeveer 46% gaf aan deze vaardigheden belangrijk te vinden, terwijl circa 27% het verwerven van deze taken niet onbelangrijk, maar ook niet belangrijk vindt. De schaal *moeilijkheid van persoonlijke ontwikkelingstaken* meet de moeilijkheid om bepaalde vaardigheden te verwerven. De gemiddelde score is 2,0 dat betekent dat de VIP's het tamelijk makkelijk vinden om deze taken te verwerven. Ongeveer 46% van de VIP's heeft een gemiddelde score tussen de 1 en 2. Op basis hiervan kan gesteld worden dat bijna de helft van de VIP's het makkelijk tot tamelijk makkelijk vindt om bepaalde vaardigheden te verwerven.

Gemiddeld scoort de onderzoeksgroep 2 op de schaal *sociaal aanvaard voelen*. Circa 55% heeft een score van 2. Op basis hiervan kan gesteld worden dat meer dan de helft van de VIP's niet goed weet in welke mate zij zich door leeftijdsgenoten geaccepteerd voelen. Drie van de elf respondenten heeft deze vraag niet ingevuld.

De VIP's scoren op de schaal *competentiebeleving van vriendschappen* gemiddeld 3,6. Alle VIP's (100%) hebben een score tussen de 3 en de 4. Hieruit kan gesteld worden dat de VIP's zichzelf redelijk tot goed vinden op het gebied van competentie in vriendschappen.

Op de schaal *omgang met leeftijdsgenoten* scoren de VIP's gemiddeld 2,7. Dit betekent dat zij hun vrienden ongeveer één keer per maand zien. Circa 9% van de VIP's ziet hun vriend ongeveer een paar keer per jaar. De VIP's zien hun beste vriend gemiddeld per week 1,8 uur in de ochtend, 2,5 uur in de middag en 3,3 uur in de avond wat blijkt uit het interview. De manieren om contact te onderhouden met vrienden die naar voren komen in deze schaal zijn: bellen, emailen en sms-en. Van de VIP's belt 46% regelmatig zijn of haar beste vriend(in). Ongeveer 55% van de VIP's heeft een score tussen de 1 en 2. Dit betekent dat de VIP zijn of haar beste vriend(in) nooit tot soms emailt, terwijl ongeveer 27% vaak tot erg vaak emailt. Van de VIP's hebben 73% een gemiddelde score tussen de 2 en 3. Hieruit blijkt dat de VIP's soms tot regelmatig hun beste vrienden sms-en. De gemiddelde score voor de bovengenoemde contact onderhouden is 2,9. Dit betekent dat de VIP's regelmatig contact onderhouden. De VIP's zien een ideale dag vooral om dingen te ondernemen buitenhuis (64%) dat blijkt uit het interview.

Over het *initiatief met betrekking tot contact onderhouden* scoren de VIP's gemiddeld een 3. Dit geldt voor alle VIP's. Hieruit blijkt dat de VIP's vinden dat hij/zij en de beste vriend evenveel initiatief nemen om het contact te onderhouden. Het grootste gedeelte (73%) van de VIP's heeft zijn/haar beste vriend op school ontmoet, deze informatie komt uit het interview.

Op de schaal die de *beïnvloeding* meet van de persoon waar je een goede relatie mee hebt (beste vriend), scoren de VIP's gemiddeld 3,3. De VIP's hebben een gemiddelde score tussen de 3 en 4 (82%). Op basis hiervan kan gesteld worden dat een deel van de VIP's het oneens is met de uitspraken over de beïnvloeding van de beste vriend, terwijl een ander deel het een beetje oneens is met de uitspraken over de beïnvloeding.

De schaal die de *kwaliteit van de vriendschap* meet, bestaat uit verschillende concepten die kwaliteit van de vriendschap meten. In paragraaf 3.3.1 staan de verschillende concepten omschreven. Gemiddeld scoren de VIP's 2,3 op de subschaal vrijetijdsbesteding. Dit houdt in dat de VIP vindt dat hij/zij het een beetje waar vindt dat hij/zij en zijn/haar beste vriend(in) een goede en leuke vrijetijdsbesteding hebben. De gemiddelde score op de subschaal oneinigheid is 3,4. Van de respondenten heeft 55% een score tussen de 3 en 4. Op basis hiervan kan gesteld worden dat een deel van de VIP's het niet precies weet in welke mate onenigheid voorkomt in de vriendschapsrelatie, terwijl een ander deel het een beetje niet waar vindt dat onenigheid voorkomt in de vriendschapsrelatie. De subschaal hulp heeft een gemiddelde score van 1,1. De VIP vindt dat zijn/haar beste vriend(in) helpt in bepaalde situaties. De steun die ervaren wordt door de VIP heeft een gemiddelde score van 1,0, dit betekent dat de VIP het voor waar aanneemt dat zijn/haar beste vriend(in) hem of haar zal steunen. De items die probleemoplossen meten, hebben een gemiddelde score van 2,7. De VIP weet niet goed of die manier van probleemoplossen waar is of niet waar is voor zijn/haar beste vriendschap. De gemiddelde score die de genegenheid meet van de vriendschap is 1,3. De VIP geeft aan dat de items over genegenheid voor hem/haar van toepassing zijn, en voor waar worden gehouden.

Uit het interview blijkt dat ongeveer 45% van de VIP's last heeft van de visuele beperking van de adolescent in hun vriendschapsrelatie. Het ging hierbij vooral om last bij praktische zaken. Van de VIP's antwoordt 9% dat hij/zij niet meer op de adolescent moet letten. De andere 81% vindt dat hij/zij wel meer op de adolescent moet letten. Onenigheid gebeurt voor 82% van de VIP's plaats binnen hun vriendschapsrelatie. In 82% van de gevallen wordt dit opgelost door te praten. De rest lost onenigheid op door compromissen te sluiten (9%) en te vergeven (9%).

De VIP's hebben een kwalitatief goede relatie met hun beste vriend. De gemiddelde score van de VIP's op de schaal *hechting aan leeftijdsgenoten* is 3,7. Dit kan geïnterpreteerd worden als een sterke hechting.

De gemiddelde score is 4,5 op de schaal die de *tevredenheid over de vriendschap* meet. Hieruit blijkt dat de VIP's een gemiddelde score tussen de 4 en de 5 hebben. Op basis hiervan kan worden gesteld dat het grootste gedeelte van de VIP's tevreden of zelfs erg tevreden is met de vriendschapsrelatie.

Uit het interview met beide partijen blijkt dat niemand van de VIP's zich wel eens schaamt voor zijn/haar beste vriend(in), in dit geval de adolescent met de visuele beperking. Van de VIP's is 9% wel een jaloers op zijn/haar beste vriend(in) en heeft 9% geheimen voor zijn/haar beste vriend. Uit het interview komt ook naar voren dat alle VIP's denken dat ze over 10 jaar nog steeds bevriend zijn met hun vriend, maar dat ze niet precies weten hoe hun vriendschap er dan uit zal zien. Ook denken 64% van de VIP's dat er wel een vriendschap was ontstaan als beide partijen goedziend waren geweest. De rest (36%) weet niet of er ook een vriendschap was ontstaan als beide partijen goedziend waren.

Dezelfde *vignetten* als in paragraaf 3.3.1 zijn gebruikt om te meten hoe gemakkelijk of ongemakkelijk de VIP zich voelt in de vriendschapsrelatie. De percentages achter de antwoorden zijn de gegevens van de VIP's. Hieruit komt naar voren dat de VIP's zich over het algemeen op zijn/haar gemak voelen in vriendschapsrelaties en dat ze niet bang zijn om gekwetst te worden. Ze vinden het belangrijk om zelfstandig te zijn.

Tabel 3.4 Vier vignetten (N=11 VIP's)

<u>Vignet 1</u> Ik voel me op mijn gemak in hechte vriendschapsrelaties. Ik vind het niet erg als ik van mijn vrienden afhankelijk ben of als mijn vrienden afhankelijk van mij zijn. Ik ben niet bang om in de steek gelaten te worden of gekwetst te worden door mijn vriend(in).	
1. Past helemaal niet bij mij	0 %
2. Past eigenlijk niet bij mij	0 %
3. Een beetje op mij van toepassing	64 %
4. Past goed bij mij	36 %
5. Past helemaal bij mij	0 %
<u>Vignet 2</u> Ik voel me niet op mijn gemak in hechte vriendschapsrelaties. Ik wil best wel goede contacten met vrienden, maar ik vind het moeilijk anderen helemaal te vertrouwen of van hen afhankelijk te zijn. Ik ben bang dat ik gekwetst zal worden als ik al te intiem met iemand word.	
1. Past helemaal niet bij mij	27 %
2. Past eigenlijk niet bij mij	55 %
3. Een beetje op mij van toepassing	0 %
4. Past goed bij mij	18 %
5. Past helemaal bij mij	0 %
<u>Vignet 3</u> Ik wil wel graag hechte vriendschapsrelaties, maar anderen willen meestal niet zo'n nauwe band als ik. Ik voel me niet erg op mijn gemak zonder hechte vriendschapsrelaties. Ik maak me soms zorgen dat anderen niet zoveel om mij geven als ik om hen.	
1. Past helemaal niet bij mij	36 %
2. Past eigenlijk niet bij mij	46 %
3. Een beetje op mij van toepassing	0 %
4. Past goed bij mij	9 %
5. Past helemaal bij mij	9 %
<u>Vignet 4</u> Ik voel me op mijn gemak zonder veel intimiteit. Het is voor mij belangrijk om onafhankelijk en zelfstandig te zijn. Ik heb liever niet dat ik afhankelijk ben van anderen, of dat anderen afhankelijk van mij zijn.	
1. Past helemaal niet bij mij	9 %
2. Past eigenlijk niet bij mij	27 %
3. Een beetje op mij van toepassing	46 %
4. Past goed bij mij	0 %
5. Past helemaal bij mij	18 %

3.3.3 Vergelijking adolescent met een visuele beperking en VIP perspectief

De verschillen en overeenkomsten op de scores van de verschillende schalen tussen de adolescenten en de VIP's worden in deze paragraaf toegelicht.

Er is met een Mann-Whitney-toets getoetst of de verdelingen wel of niet gelijk zijn. De nulhypothese wordt getoetst dat twee steekproeven afkomstig zijn uit een populatie met gelijke verdelingen. De uitkomsten van deze toetsen staan in tabel 3.6. Hieruit blijkt dat er geen verschillen gevonden worden. Doordat er geen significante verschillen bestaan tussen de groepen (adolescenten en de VIP's) is er gekeken naar de verschillen van de gemiddelde scores van de duo's. In tabel 3.7 staan de variabelen met daarachter de standaardafwijking. Als het verschil van de gemiddelde score van de adolescent en de VIP groter of gelijk is aan de standaardafwijking van de desbetreffende variabele zijn de gemiddelden van het duo vet gedrukt. Met een Wilcoxon toets is gekeken of de gemiddelde scores van de duo's significant van elkaar afwijken. De nulhypothese die wordt getoetst is dat er geen verschil is tussen twee gepaarde verdelingen. Er zijn geen significante verschillen gevonden voor de scores tussen de duo's. Wel is er een trend gevonden voor de variabele kwaliteit steun ($Z=-1.84$, $p=.07$). Deze trend wordt waarschijnlijk veroorzaakt door het grote verschil in de gemiddelde score op de variabele kwaliteit: steun in duo 6.

De duo's 6, 5 en 10 hebben op respectievelijk 13, 8 en 7 variabelen een gemiddelde score die groter of gelijk is aan de standaardafwijking van de desbetreffende variabele. In dat opzicht lijken er patronen van verschillen tussen de adolescent en de VIP op te treden. Er moet duidelijk vermeld worden dat het om patronen gaat en niet om significante verschillen. De duo's 8 en 9 hebben maar op twee variabelen een gemiddelde score die groter of gelijk is aan de standaardafwijking van de desbetreffende variabele. De patronen van verschillen die optreden lijken niet groot te zijn in die duo's. Ook gaat het hier om een patroon en zijn het geen significante verschillen.

De variabelen: Competentie in vriendschappen en Kwaliteit: vrije tijd respectievelijk voor 6 en 7 van de 11 duo's een gemiddelde score die groter of gelijk is aan de standaardafwijking. De scores op deze variabelen lijken voor de meeste duo's verschillend te zijn. Het gaat om patronen en niet om significante verschillen. Voor de variabelen: Moeilijkheid persoonlijke ontwikkelingstaken, Mate van contact, Initiatief nemen in contact en Kwaliteit:steun geldt dat 2 van de 11 duo's steeds een score heeft die groter of gelijk is aan de standaardafwijking. De score op deze variabelen lijken niet veel te verschillen voor de duo's. Het gaat wederom om patronen en niet om significante verschillen. Voor circa 67% van de duo's waarvan de gemiddelde score groter of gelijk is aan de standaardafwijking, geldt dat de adolescenten voor de variabele Competentie in

vriendschappen een hogere score hebben dan de VIP. Er lijkt een patroon te ontstaan waarin ze zichzelf beter vinden op het gebied van competentie in vriendschappen. Voor ongeveer 71% van de duo's (waarvan de gemiddelde score groter of gelijk is aan de standaardafwijking) geldt dat de VIP's hogere scores hebben op de variabele: Kwaliteit: vrije tijd. Er lijkt een patroon te ontstaan waarbij de VIP de kwaliteit van de vrijetijdsbesteding met zijn/haar vriend niet is zoals de VIP het zou willen.

Tabel 3.6   Overzicht resultaten

	Adolescenten (N=11)		VIP (N=11)		Verschil	Z	Z
	gemiddelde	sd	gemiddelde	sd		Groepen	Duo's
Belang pers. ontwikkelingstaken	3,95	1,19	4,23	0,88	0,28	-0,47	-1,01
Moeilijkheid pers. ontwikkelingstaken	2,18	0,76	2,00	0,73	0,18	-0,60	-1,38
Sociaal aanvaard voelen	2,13	0,25	2,03	0,15	0,10	-1,19	-0,54
Competentie in vriendschappen	3,40	0,59	4,22	0,88	0,82	-0,47	-0,98
Mate van contact	2,71	0,26	2,75	0,43	0,04	-0,20	-0,35
Initiatief nemen contact	2,81	0,42	3,00	0,00	0,19	-1,45	-1,41
Contact onderhouden	2,96	0,72	2,91	0,63	0,05	-0,10	-0,05
Beïnvloeding	3,35	0,75	3,34	1,02	0,01	-0,43	-0,13
Kwaliteit: vrije tijd	2,36	0,49	2,34	0,96	0,02	-0,17	-0,51
Kwaliteit: onenigheid	3,86	0,66	3,36	0,99	0,50	-1,42	-1,54
Kwaliteit: Hulp	1,16	0,28	1,09	0,24	0,17	-0,88	-0,68
Kwaliteit: Steun	1,23	0,34	1,05	0,15	0,18	-1,53	-1,84 ^t
Kwaliteit: Probleemoplossen	2,73	0,33	2,67	0,33	0,06	-0,48	-0,18
Kwaliteit: Liefde	1,44	0,50	1,25	0,27	0,19	-0,71	-1,43
Steun	3,59	0,50	3,66	0,24	0,07	-0,33	-0,56
Tevredenheid vriendschap.	4,63	0,28	4,53	0,30	0,10	-0,63	-0,18

$t = .05 < p < .10$

Tabel 3.7 gemiddelde score duo's

Gemiddeld scores van de duo's: adolescent en VIP										
Duo:	1		2		3		4		5	
Belang pers. Ontwikkelingstaken (sd=1,12)	3,50	3,00	5,00	5,00	3,50	1,50	1,00	4,50	3,00	5,00
Moeilijkheid pers. Ontwikkelingstaken (sd=0,84)	1,67	1,33	1,33	1,33	4,00	1,00	1,50	1,67	1,67	1,33
Sociaal aanvaard voelen (sd=0,74)	2,13	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00
Competentie in vriendschappen (sd=0,46)	4,00	4,00	4,00	4,00	3,00	4,00	3,00	4,00	3,00	4,00
Mate van contact (sd=0,35)	3,00	3,60	2,60	2,60	2,40	2,60	2,80	3,00	2,80	2,60
Initiatief nemen contact (sd=0,29)	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00
Contact onder- houden (sd=0,66)	2,20	3,20	2,60	2,40	2,40	3,20	2,80	3,00	4,00	2,60
Beïnvloeding (sd=0,85)	4,00	4,00	3,00	1,75	2,00	2,75	3,00	2,00	4,00	3,00
Kwaliteit: vrije tijd (sd=0,80)	1,75	1,50	4,00	2,25	3,00	2,25	2,00	2,75	3,00	1,75
Kwaliteit: onenigheid (sd=1,0)	2,50	2,25	3,75	3,00	4,75	5,00	4,00	2,50	4,25	3,75
Kwaliteit: Hulp (sd=0,24)	1,60	1,00	1,80	1,00	1,00	1,00	1,00	1,20	1,20	1,80
Kwaliteit: Steun (sd=0,87)	1,50	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,50	1,50	2,00	1,00
Kwaliteit:Probleemoplossen (sd=0,48)	3,00	2,67	3,00	2,33	2,33	2,33	2,33	2,67	2,67	3,00
Kwaliteit:Liefde (sd=0,44)	1,40	1,20	1,20	1,40	1,60	1,00	1,00	1,60	2,60	1,20
Steun (sd=0,51)	3,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00
Tevredenheid vriendschap (sd=0,43)	5,00	4,50	4,50	4,40	4,40	4,60	4,10	4,00	4,50	4,50

Vet gedrukt:> 1 sd verschil

Tabel 3.7 Gemiddelde score duo's

Gemiddeld scores van de duo's: adolescent en VIP												
Duo:	6		7		8		9		10		11	
Belang pers. Ontwikkelingstaken (sd=1,12)	2,00	4,00	4,50	5,00	5,00	3,00	5,00	5,00	4,00	5,00	4,50	3,00
Moeilijkheid pers. Ontwikkelingstaken (sd=0,84)	4,00	2,00	3,33	2,67	2,33	2,33	2,83	2,33	3,50	2,50	2,00	2,50
Sociaal aanvaard voelen (sd=0,74)	5,00	1,88	2,00	2,38	2,00	1,88	2,00	2,00	2,75	2,38	2,00	2,00
Competentie in vriendschappen (sd=0,46)	4,00	3,00	2,00	3,00	4,00	4,00	4,00	3,00	3,00	3,00	4,00	4,00
Mate van contact (sd=0,35)	2,20	1,80	2,60	2,60	2,80	2,80	3,00	2,80	3,00	3,00	2,60	2,80
Initiatief nemen contact (sd=0,29)	3,00	3,00	2,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	2,00	3,00	3,00	3,00
Contact onder- Houden (sd=0,66)	3,50	2,80	2,20	2,60	2,80	2,60	2,40	2,60	4,20	4,60	3,40	2,40
Beïnvloeding (sd=0,85)	3,00	4,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	3,00	5,00	6,00	3,00	3,00
Kwaliteit: vrije tijd (sd=0,80)	5,00	3,25	2,25	2,50	2,50	2,50	2,50	3,00	2,25	1,00	2,00	3,00
Kwaliteit: onenigheid (sd=1,0)	1,00	4,25	3,75	3,50	3,50	3,50	4,25	3,75	3,00	1,50	4,25	4,00
Kwaliteit: Hulp (sd=0,24)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,20	1,00	1,00	1,00
Kwaliteit: Steun (sd=0,87)	5,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,50	1,00	1,00	1,00
Kwaliteit:Probleemoplossen (sd=0,48)	1,00	3,33	3,33	2,67	2,67	3,00	2,33	2,33	2,67	2,33	2,67	2,67
Kwaliteit:Liefde (sd=0,44)	2,20	1,20	1,80	1,80	1,80	1,00	1,00	1,00	1,40	1,00	1,00	1,40
Steun (sd=0,51)	4,00	3,00	4,00	2,00	4,00	4,00	4,00	4,00	4,00	3,00	4,00	4,00
Tevredenheid vriendschap (sd=0,43)	3,00	4,80	4,60	4,50	5,00	5,00	4,40	4,90	4,80	4,10	4,80	4,60

3.4 Steun en gelijkwaardigheid

Van de SSL zijn vier subschalen gemeten bij de adolescenten met een visuele beperking en de VIP's. De subschalen die hiervoor gebruikt zijn, zijn de schalen interacties en discrepanties van de alledaagse emotionele steun en waarderingssteun. Deze schalen meten hoe vaak de steun plaatsvindt en hoe vaak de respondenten zouden willen dat deze steun plaatsvindt. De gemiddelde score van de adolescenten en de VIP's staan weergegeven in tabel 3.7. Hieronder worden de resultaten toegelicht.

De gemiddelde score van de adolescenten met een visuele beperking op de subschaal alledaagse emotionele steun, interacties is 3,1 en voor de subschaal waarderingssteun, interacties scoren ze gemiddeld 2,9. Voor de VIP's is de gemiddelde score op de schaal alledaagse emotionele steun, interacties 3,1 en op de schaal waarderingssteun, interacties scoren zij gemiddeld 3,0. In beide gevallen betekent dat de verschillende interacties regelmatig voorkomen. Een voorbeelditem uit de subschaal alledaagse emotionele steun is: Gebeurt het wel eens dat je vriend jou een luisterend oor biedt. Een voorbeeld uit de subschaal waarderingssteun is: Gebeurt het wel eens dat je vriend jou advies opvolgt. Op de subschaal alledaagse emotionele steun, discrepanties scoren de adolescenten gemiddeld 3,0 en op de schaal die de waarderingssteun meet scoren zij gemiddeld 2,8. De VIP's hebben een gemiddelde score van 3,0 en 2,9 op de ze schalen. Dit betekent dat de respondenten de hoeveelheid en de mate van steun die ervaren wordt precies goed vinden, ze zouden het niet vaker of minder vaak willen.

Wederom is er met een Mann-Whitney toets getoetst of de verdelingen wel of niet gelijk zijn. De nulhypothese wordt getoetst dat twee steekproeven afkomstig zijn uit een populatie met gelijke verdelingen. De uitkomsten van deze toetsen staan in tabel 3.8. Voor alle vier variabelen (interacties alledaagse emotionele steun, interacties waarderingssteun, discrepanties alledaagse emotionele steun en discrepanties waarderingssteun) geldt dat de verdelingen niet significant verschillen.

Tabel 3.8 Overzicht resultaten

	Adolescenten (N=11)		VIP (N=11)		Vershil	Z
	Gemiddelde	Sd	Gemiddelde	Sd		
Interacties alledaagse emotionele steun	3,14	0,60	3,09	0,63	0,05	-,21
Interacties waarderings- steun	2,86	0,31	3,00	0,41	0,14	-1,10
Discrepanties alledaagse emotionele steun	2,95	0,15	2,95	0,15	0,00	0,00
Discrepanties Waarderings- steun	2,81	0,20	2,86	0,23	0,05	-0,99

* $p < .05$ ** $p < .01$

In het interview is gevraagd naar de manier waarop de beste vrienden elkaar steunen en in welk opzichte de vriendschap gelijkwaardig en ongelijkwaardig is. In de interviews gaven de duo's geen verschillende antwoorden. De antwoorden en de percentages staan in tabel 3.11.

Tabel 3.11: Manier van steun geven, gelijkwaardigheid en ongelijkwaardigheid (n =22).

Steunen door:	Percentage
Praten	64 %
Luisteren	18 %
Meedenken	9 %
Er voor elkaar zijn	9 %
Gelijkwaardigheid wat betreft:	
Normen en waarden	28 %
In alle opzichten	18 %
Er voor elkaar zijn	18 %
Interesses	9 %
Levensopvatting	9 %
Vertrouwen	9 %
Omgaan met elkaar	9 %
Ongelijkwaardigheid wat betreft:	
Geen ongelijkwaardigheid	28 %
Karakter	28 %
Interesses	18 %
Visus	18 %
Keuze van vrienden	9 %

Hoofdstuk 4   Conclusie en Discussie

Naar aanleiding van de in hoofdstuk 3 genoemde resultaten wordt in paragraaf 4.1 een conclusie gegeven wat betreft deze resultaten. De beperkingen van dit onderzoek worden in paragraaf 4.2 behandeld, waarna in paragraaf 4.3 eventuele aanbevelingen gegeven worden.

4.1   Conclusie

Kenmerken beste vrienden

Wat zijn de kenmerken van de VIP's, wat betreft de volgende kenmerken: geslacht, nationaliteit, leeftijd, opleiding, hobby's en interesses, duur van de vriendschap en visus?

In de literatuur over vriendschappen wordt gesproken over het "Homophily Model" als er sprake is van gelijkheid in een vriendschap. Het model gaat uit van het aantrekken van gelijkheid en het afstoten van ongelijkheid. Uit eerder onderzoek blijkt dat adolescenten vaak beste vrienden hebben die op elkaar lijken. In het huidige onderzoek werd dat bevestigd. Over het algemeen waren de VIP's en de duo's gelijk in geslacht, nationaliteit, leeftijd, opleiding en hobby's. Op één gebied waren de beiden partijen niet gelijk en dat betreft de visus. Uit het onderzoek van Kef (2006) bleek dat 25 % van de vriendengroep een visuele beperking had en 75 % goedziend was. Dit betreft de totale vriendengroep. De percentages goedziende VIP's is moeilijk te achterhalen. De VIP's zijn in huidig onderzoek allen goedziend. Dit kan te maken hebben met wat er in de literatuur over vriendschappen in de adolescentiefase naar voren komt. Hieruit blijkt dat adolescenten hun vrienden vaak op school ontmoeten. Het merendeel van de adolescenten uit huidig onderzoek zit of heeft op een reguliere school gezeten en heeft zijn/haar VIP op school ontmoet. Er kan met enige voorzichtigheid gezegd worden, dat gewone scholen meestal door goedziende leerlingen bezocht worden en dat daarom de adolescenten uit huidig onderzoek een goedziende VIP hebben

In de literatuur komt naar voren dat adolescenten met een visuele beperking minder intensieve activiteiten met hun vrienden ondernemen (vaker passieve en voorgestructureerde activiteiten). Dat wordt door de resultaten van dit onderzoek bevestigd.

De gemiddelde duur van de vriendschap ervaren door de adolescent is 6,9 jaar en de duur ervaren door de VIP 6,6 jaar. Het verschil is klein, door verschillende factoren, bijvoorbeeld afronding van de jaren en kan dit getal beïnvloed worden. Bijna alle vrienden in de duo's noemden elkaar als beste vriend. Eén VIP uit een duo noemde een andere naam dan de adolescent met wie hij het onderzoek deed. Vergeleken met de literatuur over vriendschappen kan dit verklaard worden door de nadelen van zelfrapportage. Bij zelfrapportage komt alleen het perspectief van één individu naar voren. In een vriendschap

gaat het om twee individuen en twee perspectieven van de vriendschap die van elkaar kunnen verschillen

Sociaal Netwerk

Hoe zien de sociale netwerken van de adolescent en van de VIP eruit? Is het sociaal netwerk van de adolescent met een visuele beperking veranderd in de loop der jaren? Wordt de beste vriend ook in het onderzoek van Kef genoemd?

Uit eerder onderzoek blijkt dat adolescenten met een visuele beperking minder vrienden hebben dan hun ziende leeftijdsgenoten (Kef et. al. 1997; Kef, 1999). In huidig onderzoek geeft circa 27% van de adolescenten aan een kleiner netwerk te hebben dan de VIP, 27% zegt een even groot netwerk te hebben en 46% vindt zijn/haar netwerk groter dan dat van de VIP. Voor de VIP's is het andersom. Zij vinden in 46% van de gevallen hun sociaal netwerk groter, 27% even groot en 27% kleiner. In aantallen blijkt dat het sociaal netwerk van de VIP groter is dan dat van de adolescent. Door de resultaten van dit kleinschalig onderzoek kan met voorzichtigheid worden gezegd dat eerdere bevindingen omtrent het aantal vrienden gedeeltelijk bevestigd kunnen worden. De verschillende manieren van het meten van het sociale netwerk in beide onderzoeken moet in beschouwing genomen worden. In het onderzoek van Kef is gebruikt gemaakt van de "Social Network Map", waarbij de respondent namen in verschillende sectoren invult. Alle namen samen is het sociaal netwerk. In huidig onderzoek is gevraagd naar de grootte van het sociale netwerk van beide partijen door een schatting te geven. Hieruit bleek dat de adolescent een kleiner sociaal netwerk heeft dan de VIP. De adolescent uit huidig onderzoek heeft in vergelijking met het onderzoek uit 2004 een groter sociaal netwerk. Er kan met enige voorzichtigheid gezegd worden dat de vergroting van het netwerk, vertekent lijkt door de verschillende meetmethode. Zeven van de acht adolescenten (waarbij gegevens van Kef, 2004 en dit van huidig onderzoek gebruikt werden) noemden de VIP niet in het onderzoek van Kef. Het zou mogelijk kunnen zijn dat de naam van de VIP niet genoemd werd als VIP in het onderzoek van Kef uit 2004, maar genoemd werd in het vriendennetwerk van de adolescent. De adolescent mocht in 2004 namelijk maar één VIP noemen. Als de adolescent twee of meerdere VIP's heeft, is het mogelijk dat een VIP niet genoemd werd als VIP, maar in het vriendennetwerk genoemd werd. Binnen de relatief korte tijd die voor het onderzoek beschikbaar was, was het niet mogelijk om alle namen uit het vriendennetwerk van 2004 te achterhalen. Hierdoor bestaat er een mogelijkheid dat de VIP er al wel was, maar niet genoemd werd in de beste vriend sector van de Social Network Map.

Kenmerken vriendschap adolescent met een visuele beperking en beste vriend

- (a) *Wat is kenmerkend voor een beste vriendschap van adolescenten met hun VIP?*
- (b) *Wat is kenmerkend voor een beste vriendschap van VIP's met hun vriend met een visuele beperking?*
- (c) *Zijn de kenmerken van een beste vriendschap tussen de adolescent en de VIP hetzelfde voor beide partijen?*

Verschillende concepten worden gebruikt om kenmerken van een beste vriendschap te onderzoeken. De concepten die in huidig onderzoek naar voren komen zijn: belang en moeilijkheid van persoonlijke ontwikkelingstaken, sociaal aanvaard voelen, competentie in vriendschappen, mate van contact, initiatief nemen in contact, welke activiteit in het contact ondernomen wordt, invloed op elkaar, kwaliteit van vrije tijd, kwaliteit van onenigheid, kwaliteit van hulp, kwaliteit van steun, kwaliteit van probleemoplossen, kwaliteit van liefde, steun in het algemeen en de tevredenheid in de vriendschap.

Er zijn geen significante verschillen gevonden voor de gemiddelde scores van bovengenoemde concepten van beide groepen, zowel niet voor de twee groepen: adolescenten en VIP's als voor de duo's. Voor de duo's geldt dat sommige gemiddelde scores op de variabelen groter of gelijk zijn dan de standaardafwijking van de totale groep.

Er is gekozen om in de discussie alleen een antwoord op onderzoeksvraag 3c te geven, omdat de onderzoeksvragen over de kenmerken van de beste vriendschap van de adolescent en de kenmerken van de beste vriendschap van de VIP weinig verschillen vertoonden. Deze paragraaf geeft een geïntegreerd beeld van onderzoeksvragen a,b en c.

De adolescentiefase is een periode die gekenmerkt wordt door veranderingen, zowel op lichamelijk als op sociaal gebied. Het is mogelijk dat adolescenten hier problemen mee kunnen hebben. Uit het onderzoek bleek dat de respondenten het belangrijk vonden om bepaalde ontwikkelingstaken, die bij deze levensfase horen te verwerven. Het verwerven hiervan werd als niet moeilijk ervaren.

De gemiddelde score van de respondenten op de schaal die het sociaal aanvaard voelen meet is 2.1. Dit betekent dat de adolescenten en de VIP's niet precies wisten in welke mate zij zich geaccepteerd voelden door leeftijdsgenoten. Dit zou mogelijk te maken kunnen hebben met onzekerheid. Onzekerheid is een concept dat regelmatig in de adolescentiefase voorkomt.

Er kan geconcludeerd worden dat de respondenten zichzelf competent vinden in vriendschappen. Ze zijn tevreden over hun beste vriendschap. Het blijkt dat een één op één relatie met een beste vriend tijdens de adolescentie belangrijk is voor het ontwikkelen van

sociale competenties. Deze relaties voorkomen eenzaamheid, vergroten het zelfvertrouwen van de adolescenten en ontwikkelen sensitiviteit voor anderen, door deze competenties kunnen de adolescenten en VIP's functioneren in een vriendschap.

Uit de literatuur over vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking komt naar voren dat ongeveer 75 % regelmatig initiatief neemt in het leggen van contact. Als het contact eenmaal gelegd is, bleek uit het huidige onderzoek dat een grote meerderheid van de respondenten aangaf dat het initiatief nemen in het onderhouden van het contact bij beide partijen ligt. Hieruit bleek dat het initiatief tonen in het onderhouden van contact samenhangt met minder moeite hebben van persoonlijke ontwikkelingstaken en een goede competentie in de vriendschap.

De respondenten spreken gemiddeld één keer per maand buiten schooltijd af. Uit de literatuur blijkt dat adolescenten met een visuele beperking minder intensieve activiteiten met hun vrienden ondernemen. De uitspraak van Rosenblum (1998) die ingaat op activiteiten die de adolescenten ondernemen, kan hierop van toepassing zijn. Zij stelt dat adolescenten met een visuele beperking activiteiten uitzoeken die de invloed van de visuele beperking minimaliseren. Uit het interview kan ook met enige voorzichtigheid geconcludeerd worden dat de adolescenten met een visuele beperking de VIP's thuis ontvangen om daar te praten of te gamen, terwijl de VIP's vaker activiteiten buiten de deur willen doen. Er kan met enige voorzichtigheid gezegd worden dat de visuele beperking van de adolescent de leefwereld verkleint, doordat er meestal in de thuiskring sociale contacten worden onderhouden. De duo's herkenden dat dit gegeven vaak voorkwam, maar dat er regelmatig compromissen werden gesloten met betrekking tot het ondernemen van een activiteit.

Over de invloed die vrienden op elkaar hebben kan geconcludeerd worden dat de respondenten de gedachten, gevoelens en ideeën van elkaar niet beïnvloeden. In de literatuur over de functies van een vriendschap komt naar voren dat een vriendschap onder andere cognitieve beïnvloeding als functies heeft (De Wit et. al., 1995). Het is echter mogelijk dat de respondenten het concept beïnvloeden anders hebben geïnterpreteerd en het als negatief ervaren. Het concept beïnvloeding is dan mogelijk niet valide voor het meten van kenmerken van beste vriendschappen. Overigens hangt beïnvloeding samen met de steun en hulp die de adolescenten ervaren. Als er geen invloed zou zijn, zouden steun en hulp mogelijk niet of anders ervaren kunnen worden.

In het algemeen lijkt er sprake te zijn van een goede kwaliteit van de vriendschap en sterke hechting tussen de adolescenten en de VIP's. Uit de literatuur over de effecten van vriendschap blijkt dat een goede vriendschapsrelatie samenhangt met minder psychologische problemen en betere sociale competentie (Scholte, 1998). Wat betreft het kwaliteitsconcept

steun is er een trend gevonden bij de duo's, maar dat wordt waarschijnlijk veroorzaakt door één duo. Uit huidig onderzoek bleek dat beste vrienden elkaar steunen, helpen, genegenheid tonen en relatief goede manieren van problemen oplossen hebben gevonden. Uit de literatuur blijkt dat deze kenmerken naast intimiteit kenmerken van een beste vriendschapsrelatie zijn. De eerste drie kenmerken van een beste vriendschapsrelatie die hierboven beschreven staan komen tot uiting in de vraag uit het interview of de VIP's ook extra moeten letten op de adolescent. Allen bevestigen deze vraag. Ongeveer 73% van de adolescenten en de VIP's hebben wel eens onenigheid. De manier waarop dit wordt opgelost is door te praten, dit kan worden opgevat als een goede manier van probleem oplossen. Als er geen goede manier van probleemoplossen is, zal het contact tussen beide partijen minder zijn. Naast problemen spelen gevoelens ook een rol voor de kwaliteit van de relatie. Een klein deel van de adolescenten schaamt zich voor de VIP, een ander deel is wel eens jaloers op de VIP en heeft geheimen voor de VIP. Deze vragen zijn tijdens het interview gevraagd, mogelijk waren de percentages hoger geweest als deze vragen anoniem via de vragenlijst op de computer werden gesteld. Het is overigens de vraag of anonimiteit de eerlijkheid beïnvloed.

Wat betreft de tevredenheid over de vriendschap kan worden geconcludeerd dat de meeste respondenten tevreden of zelfs erg tevreden zijn met de vriendschap. De visuele beperking van de adolescent is niet van invloed op de tevredenheid over de vriendschap van beide partijen.

Door de gemiddelde scores op variabelen van de duo's met elkaar te vergelijken, is duidelijk geworden dat er geen significante verschillen gevonden zijn, maar dat er wel patronen van verschillen gevonden werden. Hierbij moet duidelijk gemaakt worden dat bij een grotere onderzoeksgroep mogelijk de verschillen significant zouden kunnen zijn. Er zijn drie duo's die eruit springen wat betreft de scores op de variabelen. Op relatief veel variabelen verschillen de adolescent en de VIP uit die duo's. Duo 5 heeft een leeftijdsverschil van 13 jaar. In duo 6 zijn er 13 patronen van verschillen gevonden. Voor de variabele kwaliteit: steun is een trend gevonden, wat mogelijk veroorzaakt wordt door het grote verschil in de gemiddelde score van dit duo. Duo 10 is één van de twee gemengde duo's (man-vrouw). Mogelijk hebben deze factoren binnen de duo's eraan bijgedragen dat er relatief veel verschillen zitten in de gemiddelde scores op de variabelen. Ook zijn er twee variabelen waarop veel duo's een gemiddelde score hebben die groter of gelijk is aan de standaardafwijking. Hieruit bleek dat adolescenten zichzelf competentere vinden in vriendschappen dan de VIP's. Mogelijk zou dit verklaard kunnen worden uit het feit dat adolescenten met een visuele beperking minder vrienden hebben dan goedziende

adolescenten. Ze zien de beste vriendschap als iets waardevols en belangrijks. En werken eraan om de vriendschap goed te houden, mogelijk vinden de adolescenten zich daarom competent. Op de variabele Kwaliteit: Vrije tijd, scoren de VIP's hoger dan de adolescenten. Een hogere score betekent het minder tevreden zijn met de vrijetijdsbesteding. Uit de literatuur blijkt dat adolescenten met een visuele beperking vaker binnenshuis activiteiten ondernemen. Uit huidig onderzoek blijkt dat de VIP's liever buitenshuis activiteiten willen ondernemen. De hogere score kan mogelijk verklaard worden, doordat de VIP's minder tevreden zijn met de vrijetijdsbesteding omdat de adolescent vaker binnenshuis wil recreëren.

Ondersteuning en gelijkwaardigheid

Welke rol speelt ondersteuning en gelijkwaardigheid in een vriendschap tussen de adolescent en de VIP?

Eén van de vele kenmerken van een beste vriendschap is volgens Sharabany (1981) dat vrienden elkaar steunen op materieel en emotioneel gebied. Door steun, hulp en advies te geven zet een vriend zijn eigen interesses opzij, is hij of zij niet egoïstisch en is hij/zij er onvoorwaardelijk voor de ander. Uit eerder onderzoek blijkt dat adolescenten met een visuele beperking minder steun van vrienden krijgen, maar wel meer beïnvloed worden door de sociale steun van vrienden dan goedziende adolescenten (Kef en Dekovic, 2004). Uit het huidige onderzoek bleek dat de adolescenten regelmatig steun kregen van hun VIP's en dat de hoeveelheid en de mate van steun die ervaren werd precies goed was, ze zouden het niet vaker of minder vaak willen. De waarderingsteun die regelmatig voorkomt hangt samen met de gewenste hoeveelheid en de mate van steun. Uit het interview bleek dat steunen werd ervaren door te praten over problemen. Deze manier van steunen werd door de adolescent het meest gewaardeerd en enkele adolescenten dachten ook na over de steun die ze ontvingen. Doordat er in het interview gevraagd werd naar steun van de ander, was het mogelijk om een sociaal wenselijk antwoord te geven, wat het resultaat mogelijk beïnvloed heeft.

Gelijkwaardigheid is ook een kenmerk van een beste vriendschap dat blijkt uit de vriendschapliteratuur. Een beste vriend is niet egoïstisch en ziet de vriend als een gelijkwaardig persoon. Uit het interview bleek dat de adolescenten en VIP's zich vooral gelijkwaardig beschouwen in hun normen en waarden. Slecht 18% zag gelijkwaardigheid als: er voor elkaar zijn. Mogelijk is het concept gelijkwaardigheid op verschillende manier te interpreteren en betrekken de adolescenten en de VIP's uit dit onderzoek het concept vooral op hun levensvisie in plaats van hun visie van hun vriendschap.

4.2 Discussie

Huidig onderzoek heeft te maken met een aantal beperkingen. Beperkingen die gelden voor meerdere onderzoeken die op deze manier gedaan zijn en beperkingen die specifiek zijn voor dit onderzoek. Ten eerste en tevens het meest opvallende punt uit dit onderzoek naar beste vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking, is de lage respons. Mogelijke redenen voor het uitblijven van de respons kunnen zijn: geen tijd hebben of geen zin hebben en het nut van het onderzoek niet inzien. De participatie in dit onderzoek is op vrijwillige basis. Mogelijk heeft dit tot een selectie van de respondenten geleid. In totaal hebben 22 respondenten meegedaan aan het onderzoek. Hierdoor kunnen er statistisch gezien moeilijk algemeen geldende uitspraken gedaan worden. Een groot deel van de populatie voor dit onderzoek heeft niet meegewerkt aan dit onderzoek. Onduidelijk is of zij afwijkend of gelijk zouden scoren op de variabelen uit huidig onderzoek. Mogelijk is er een selectie effect in de uitval opgetreden.

In huidig onderzoek is gebruik gemaakt van bestaande vragenlijsten. Het gebruik van bestaande vragenlijsten heeft voordelen en nadelen. Een voordeel is dat de betrouwbaarheid van de verschillende schalen van tevoren is vastgelegd en dat de betrouwbaarheid redelijk hoog is. Een nadeel van het gebruik van bestaande, gestandaardiseerde vragenlijsten is de algemeenheid van de vragen. De respondent heeft de keuze uit een aantal vaststaande antwoordcategorieën. Hierbij kan gebeuren dat het juiste antwoord, van toepassing op de respondent, er niet bij staat. Ook wordt de context niet bij de vragen betrokken, daarom is in huidig onderzoek een interview afgenomen om eigen ideeën en opvattingen met betrekking tot vriendschap te geven. Hiermee wordt geprobeerd de nadelen van de gestandaardiseerde vragenlijst weg te nemen.

De vragenlijst werd voor zover mogelijk was, aangepast aan de respondent. De computergestuurde vorm van data-verzameling: Computer Assisted Self-Administered Questionnaire (CASAQ) maakte het mogelijk dat de blinde of slechtziende adolescent de vragenlijst op zijn/haar eigen computer kon maken. Door technische problemen is het twee keer voor gekomen dat de computer van de adolescent niet kon worden gebruikt. Dit probleem is opgelost doordat de onderzoekster de vraag stelde, de respondent antwoordde en de onderzoekster typt het antwoord in op haar eigen laptop. Dit kon pas nadat de VIP de vragenlijst op de laptop van de onderzoekster gemaakt had. Het kan mogelijk zijn dat deze manier de resultaten van het onderzoek heeft beïnvloed.

Tijdens het interview zaten de respondenten tegenover elkaar en zat de onderzoekster recht voor de respondenten. Er is voor deze opstelling gekozen, omdat de vrienden elkaar aan kunnen kijken en ze kunnen de onderzoekster aankijken. In het algemeen waren de

antwoorden op de eerste vragen kort en bondig. Naarmate het interview vorderde werden de antwoorden langer en uitgebreider. Bij persoonlijke vragen keken de respondenten elkaar minder aan dan bij niet persoonlijke vragen. Het kwam regelmatig voor dat de respondenten een zelfde soort antwoord gaven. Mogelijk was hier sprake van het geven van sociaal wenselijke antwoorden. Een voorbeeld is een vraag over het sociaal netwerk. Als de VIP een groot sociaal netwerk had, gaf de respondent een antwoord wat hierbij in de buurt kwam. Om de invloed van sociaal wenselijke antwoorden te minimaliseren, zijn er een aantal vragen dubbel gesteld. Die vragen werden zowel in de vragenlijst als in het interview gesteld. Verschillen tussen de vragenlijst en het interview hadden te maken met de persoonlijkheid van de beste vriendschap. In de vragenlijst werden algemene vragen gesteld met betrekking tot de persoonlijke ontwikkeling en algemene opvattingen over vriendschappen van de respondent en enkele persoonlijke vragen. In het interview werd gevraagd naar de persoonlijke visie van het duo op hun vriendschap. Het is bij één duo voorgekomen dat de vragenlijst werd ingevuld door een VIP die aangaf dat zijn beste vriend niet degene was met wie het onderzoek deed, terwijl de VIP dit wel liet blijken in het interview.

Het interview werd door de respondent positiever beoordeeld dan de vragenlijst. Er werden bij de opmerkingen aan het einde van de vragenlijst enkele keren opgemerkt dat de vragen soms vaag gesteld waren en dat er herhaling in voor kwam. Ook werd er door een enkele respondent opgemerkt dat er een paar spelfoutjes in de vragenlijst stonden.

Tot slot kan worden geconcludeerd dat de beste vriendschap door de adolescent en door de VIP hetzelfde ervaren wordt. Ook de duo's verschillen weinig in hun opvattingen over hun beste vriendschap.

4.3 Aanbevelingen

De adolescenten uit dit onderzoek hebben een kleiner sociaal netwerk dan hun goedziende vrienden. Huidig onderzoek neemt echter niet de psychosociale ontwikkeling in beschouwing. Daarmee kan niet gezegd worden dat een kleiner netwerk problemen veroorzaakt. Uit het onderzoek van Kalksma (2005) blijkt dat ongeveer 15% van de onderzochte respondenten een kleiner netwerk heeft, minder gunstige psychosociale ontwikkeling doormaakt en meer problemen heeft met vriendschappen.

In eerste instantie zou een uitbreiding van het sociaal netwerk voor de adolescent een aanbeveling zijn. Adolescenten uit huidig en ander onderzoek hebben een kleiner sociaal netwerk vergeleken met goedziende leeftijdsgenoten. Een klein, maar kwalitatief sociaal netwerk niet per sé een risicofactor voor de psychosociale ontwikkeling van de adolescent. Een klein netwerk is kwetsbaarder, omdat bij uitval van personen het

netwerk kleiner wordt. Bij nader inzien is het stimuleren van het buitenshuis activiteiten ondernemen een aanbeveling die belangrijker is dan het uitbreiden van het sociaal netwerk. Wat naar voren komt in huidig onderzoek is dat de adolescenten met een visuele beperking vaker passieve en voorgestructureerde activiteiten binnenshuis doen. Adolescenten zouden gestimuleerd kunnen worden om meer activiteiten buitenshuis te ondernemen.

VIP's en ouders kunnen hierbij een rol spelen. Ze kunnen de adolescenten meenemen naar gelegenheden waar buitenshuis wordt gerecreëerd. VIP's en ouders kunnen de adolescenten vertrouwen geven bij zulke activiteiten, omdat de adolescent in geval van onzekerheid terug kan vallen op de hen.

Door de huidige ontwikkeling, dat mensen met een beperking kunnen participeren in de maatschappij, ontstaat er langzamerhand een samenleving waarin mensen met en zonder beperking samenleven. Mensen met een beperking zouden aangesproken kunnen worden op wat ze wel kunnen en niet op wat ze niet kunnen. De adolescenten uit huidig onderzoek hebben over het algemeen regulier onderwijs gevolgd en kwamen daardoor in aanraking met goedziende leeftijdsgenoten. Scholen zouden nog meer aandacht kunnen besteden aan de mogelijkheden en competenties van jongeren en ouderen met een beperking. Tegenwoordig besteedt de media aandacht aan jongeren met een beperking ("Je zult het maar hebben" van BNN of het programma "Jong" van de EO) ze laten het dagelijks leven van een jongere met een beperking zien, waaruit vaak valt te concluderen dat er genoeg kansen zijn op een normaal leven. Door meer open te staan voor kinderen en adolescenten met een beperking wordt duidelijk gemaakt dat een beperking het 'normaal' functioneren niet in de weg hoeft te staan.

Een algehele uitbreiding van huidig onderzoek met meer respondenten zou de uitkomst van huidig onderzoek kunnen beïnvloeden. Het zou mogelijk kunnen zijn dat er significantie verschillen voor de gemiddelde scores van desbetreffende variabelen voor beide groepen gevonden worden. Ook zou kunnen blijken, gezien het feit dat alle adolescenten uit huidig onderzoek beste vrienden hebben die goedziend zijn, dat de resultaten van het onderzoek anders geweest waren, als de VIP's ook slechthoort of blind waren. De meeste adolescenten hebben een reguliere basis- en middelbare school bezocht en daar kwamen ze in aanraking met goedziende leeftijdsgenoten. Hetzelfde onderzoek, met alleen blinde en slechthoort adolescenten met blinde en slechthoort VIP's, zou wellicht interessant zijn. Er zou een vergelijking gemaakt kunnen worden met huidig onderzoek of een vergelijking met een beste vriendschap tussen twee goedziende beste vrienden.

De meeste respondenten die aan het onderzoek meededen zaten op de middelbare school, studeerden of hadden een studie afgerond. Misschien is het interessant voor verder

onderzoek om het studentenleven van adolescenten met een visuele beperking te onderzoeken. Daarbij komen niet alleen de factoren van het studeren op zich aan bod, maar ook het sociale leven daarom heen, de (veranderende) band met de ouders en de voorbereiding op de arbeidsmarkt.

Bij voorbaat denkt men dat als iemand een beperking heeft, sociale aspecten zoals vriendschap anders gaan dan bij mensen zonder beperking. Huidig onderzoek toont aan dat beste vriendschappen met alle aspecten die daarbij horen, niet (veel) verschillen voor adolescenten met of zonder visuele beperking. De basisbehoeften van een vriendschap blijven hetzelfde, of je nu ziet of niet.

Samenvatting

In het onderzoek zijn de beste vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking onderzocht. Het onderzoek is gekoppeld aan een follow-up project: longitudinale onderzoek naar de psychosociale ontwikkeling en sociale netwerken van adolescenten en jongvolwassenen met een visuele beperking van Kef (2006). Naast gebruik te hebben gemaakt van eigen gegevens, zijn de gegevens uit dat onderzoek en het onderzoek van Kalksma (2005) gebruikt.

Door verschillende relaties met leeftijdsgenoten maak je als adolescent deel uit van verschillende vriendengroepen. Er zijn individuele vriendschappen en vriendschappen die ontstaan in groepen. Individuele vriendschappen maken een belangrijk deel uit van het leven van een adolescent en worden gekenmerkt door stabiliteit en gelijkheid. Tijdens de adolescentie wordt het aantal beste vrienden minder. Een adolescent heeft gemiddeld 1-4 beste vrienden (Crockett et al. 1984, in: Rosenblum, 1998) en een adolescent met visuele beperking blijkt er meestal minder te hebben. Er is nog weinig onderzoek gedaan naar beste vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking. In de meeste onderzoeken over vriendschappen is de informatie verkregen door zelfrapportage. In het huidige onderzoek zal deze lijn van zelfrapportage doorbroken worden. In dit onderzoek komt naast de ervaring van de respondent zelf, ook de ervaring van de desbetreffende vriend of vriendin naar voren. Twee personen; de adolescent en de VIP geven hun visie op de vriendschap die ze samen hebben.

De centrale vraagstelling in deze m-these luidt: *Wat zijn de kenmerken in een vriendschap tussen adolescenten met een visuele beperking en hun beste vriend?*

Voor de dataverzameling is een combinatie gebruikt van computergestuurde vragenlijsten en een kwalitatief diepte interview: een driegesprek met onderzoekster, adolescent en VIP. Er hebben in totaal 22 adolescenten meegewerkt aan het onderzoek. Elf adolescenten met een visuele beperking, waarvan 7 jonge vrouwen en 4 jonge mannen en hun beste vriend(in), waarvan 5 jonge vrouwen en 6 jonge mannen. Er werd bij het beantwoorden van de vragen niet alleen onderscheid gemaakt tussen de twee groepen: adolescenten (N=11) en de VIP's (N=11), maar ook tussen de duo's (11 keer twee personen binnen een duo).

Over het algemeen kan gezegd worden dat vrienden vaak vrienden uitkiezen die op hen lijken. Dit geldt voor: geslacht, nationaliteit, leeftijd en opleidingsniveau. In de beste vriendschap tussen de VIP en de adolescent geldt dat 82% een beste vriendschap heeft met iemand van hetzelfde geslacht. Van de VIP's had iedereen de Nederlandse nationaliteit. Dit

geldt overigens ook voor de adolescenten. De gemiddelde leeftijd van de VIP is 22,6 jaar en van de duo's 21 jaar. Dat de VIP's dezelfde opleiding volgen of dezelfde opleiding hebben voltooid als de adolescent geldt voor 82%. Als gekeken wordt naar de duur van de beste vriendschap ervaren door de VIP's is dat gemiddeld 6,6 jaar en ervaren door de adolescenten is dat 6,9 jaar.

Het sociale netwerk van de adolescenten en de VIP's verschillen van elkaar. Er kwam naar voren dat de adolescent een kleiner sociaal netwerk had dan de VIP. De adolescent had gemiddeld een iets groter sociaal netwerk vergeleken met zijn/haar sociaal netwerk uit 2004. Hierbij moet de verschillende manier van onderzoeken wel in beschouwing genomen worden. In het onderzoek van Kef (2006) is gebruikt gemaakt van de "Social Network Map". Hierbij vult de respondent namen in bij verschillende sectoren. Alle namen samen vormen het sociaal netwerk. In huidig onderzoek is gevraagd naar de grootte van het sociale netwerk van beide partijen door eenmaal een schatting van het totaal aantal personen uit het sociaal netwerk te geven.

De adolescentiefase is een periode die gekenmerkt wordt door veranderingen, zowel op lichamelijk als op sociaal gebied. Het is mogelijk dat adolescenten hier problemen mee kunnen hebben. Uit het onderzoek bleek dat de respondenten het belangrijk vonden om bepaalde ontwikkelingstaken, die bij deze levensfase horen te verwerven. Het verwerven hiervan vonden ze overigens niet moeilijk. Er kan gezegd worden dat de respondenten zichzelf competent vinden in vriendschappen. Ook bleek dat een grote meerderheid van de respondenten aangaf dat het initiatief nemen in het onderhouden van het contact bij beide partijen ligt. Hieruit bleek dat het initiatief tonen in het onderhouden van contact samenhangt met het minder moeite hebben van persoonlijke ontwikkelingstaken en een goede competentie in de vriendschap.

Er kan met enige voorzichtigheid gezegd worden dat de visuele beperking van de adolescent de leefwereld verkleint, doordat er meestal in de thuishkring sociale contacten worden onderhouden.

Meer in het algemeen kan geconcludeerd worden dat de kwaliteit van de vriendschap van de respondenten goed is en dat de respondenten sterke hechting hebben met elkaar. Er wordt gesteund, geholpen, genegenheid getoond en relatief goede manieren gevonden om problemen op te lossen. Wat betreft de tevredenheid over de vriendschap kan worden vermeld dat de meeste respondenten tevreden of zelfs erg tevreden zijn met de vriendschap. De visuele beperking van de adolescent, wat vooral werd ondervraagd in het interview, is niet van

invloed is op de tevredenheid in de vriendschap. Wel heeft 45% van de VIP's last van de visuele beperking van de adolescent, maar dit betreft vooral de praktische kant.

Eén van de vele kenmerken van een beste vriendschap is volgens Sharabany (1981) dat vrienden elkaar steunen op materieel en emotioneel gebied. Adolescenten met een visuele beperking uit huidig onderzoek zijn tevreden met de steun die ze ontvangen van hun VIP. Steunen werd door hen ervaren door te praten over problemen. Uit het interview bleek dat de adolescenten en VIP's zich vooral gelijkwaardig beschouwen in hun normen en waarden. Ongelijkwaardigheid werd bij veel duo's niet herkend. Eventuele ongelijkwaardigheid ligt in de verschillende karakters.

Voor beide groepen en voor de duo's zijn geen significante verschillen voor de score op de variabelen die kenmerken van een beste vriendschap meten. Enkele variabelen die gemeten worden zijn: belang en moeilijkheid van persoonlijke ontwikkelingstaken, sociaal aanvaard voelen, competentie in vriendschappen, initiatief nemen in contact, invloed op elkaar, kwaliteit van steun, kwaliteit van probleemoplossen, steun in het algemeen en de tevredenheid in de vriendschap.

Bij de interpretatie van het onderzoek moet rekening worden gehouden met een aantal beperkingen van het onderzoek. De adolescenten en hun vrienden zijn bijvoorbeeld niet aselekt gekozen, misschien hebben adolescenten die niet meegedaan hebben aan huidig onderzoek wel vriendschappen die verschillende kenmerken hebben. Daarnaast is er sprake van een lage respons. Ook is er bij het interviewgedeelte sprake van invloed op elkaar bij het beantwoorden van de vragen.

VIP's, ouders en school zouden hun steentje kunnen bijdragen, waar mogelijk en wenselijk is, als het gaat om het vergroten van de leefwereld van de adolescent door meer buitenshuis activiteiten te ondernemen.

Literatuuropgave

- About, F.E., & Mendelson, M.J., (1996). Determinants of friendship selection and quality: Developmental perspectives. In: W.M. Bukowski, A.F. Newcomb and W.W. Hartup, Editors, *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence*, 87–112.
- Bartholomew, K & Horowitz, L.M. (1991). Attachment Styles Among Young Adults: A Test of a Four-Category Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, 2, 226-244.
- Berscheid, E., Omoto, A.M. & Snyder, M. (1989). The Relationship Closeness Inventory: Assessing the Closeness of Interpersonal Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 792-807.
- Breurkens, C.W. (2006). *Partially sighted students in regular schools and their sociometric status in relation to the acceptance of their visual impairment*. Lecture ICEVI-conference, Kuala Lumpur.
- Bukowski, W.M., Hoza, B. & Boivin, M. (1994). Measuring Friendship Quality During Pre- And Early Adolescence: The Development and Psychometric Properties of The Friendship Qualities Scale. *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 471-484.
- Camerena, P.M., Sarigiani, P.A. & Petersen, A.C. (1990). Gender-specific pathways to intimacy in early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 19, 19-32.
- Claes, M.E. (1992). Friendship and personal adjustment during adolescence. *Journal of Adolescence*, 15, 39-55.
- Custers, K.E. & Engels, R.C. (2003). De rol van delinquente vrienden en emotionele problemen. *Pedagogiek*, 2, 137-155.
- Damon, W. & Eisenberg, N. (1998). *Handbook of Child Psychology*. John Wiley & Sons Inc., New York.
- Deković, M. (1996). *Vragenlijst naar contact met leeftijdsgenoten (VCL)*. Intern Rapport: Universiteit Utrecht.
- Deković, M. & Noom, M.J. (1996). *Vragenlijst hechting aan ouders en leeftijdsgenoten – adolescentenversie (VHOL-A)*. Intern Rapport: Universiteit Utrecht.
- Dieleman, A.J., F.J. van der Linden & A.C. Perreijn (red.) (1993). *Jeugd in meervoud. Theorieën, modellen en onderzoek van leefwerelden van jongeren*. De Tijdstroom/Open Universiteit Heerlen.

- Engels, R.C.M.E., Finkenauer, C., Meeus, W., & Dekovic, M. (2001). Parental attachment and adolescents' emotional adjustment: The role of interpersonal tasks and social competence. *Journal of Counseling Psychology*, 48, 428-439.
- Gringhuis, D., Moonen, J. & Woudenberg, P. van (1996). *Kinderen die slecht zien. Ontwikkeling, opvoeding, onderwijs en hulpverlening*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Lochem.
- Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of personality and Social Psychology*, 48, 909-924.
- Hartup, W.W. (1993). Adolescents and Their Friends. *New Directions for Child Development*, 60, 2-33.
- Hutchinson, H.T. & Metegrano, M. (Eds.) (1991). *Ci3 system*. Evanston: Sawtooth Software, Inc.
- Huurre, T.M., & Aro, H.M.. (1998). Psychosocial development among adolescents with visual Impairment. *European Child & Adolscent Psychiatry*, 7, 73-78.
- Jackson, S., & Goossens, L. (2006). *Handbook of adolescent development*. Hove: Psychology Press.
- Kalksma, S. (2005). *Oog voor elkaar. Onderzoeksscriptie naar vriendschapsrelaties van jongeren met een visuele beperking*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Kandal, D. & Davies, M. (1982) Epidemiology of depressive mood in adolescents. *Archives of General Psychiatry*, 39, 1205-1212.
- Katz, N., Lazer, D., Arrow, H. & Contractor, N. (2004). Network Theorie and Small Groups. *Small Group Research*, 35, 307-332.
- Kef, S. (1999). *Outlook on Relations. Personal Networks and Psychosocial Characteristics of Visually Impaired Adolescents*. Amsterdam: Academisch proefschrift Thela Thesis.
- Kef, S. (2006). *Verder kijken dan de beperking. Longitudinaal onderzoek naar de psychosociale ontwikkeling en sociale netwerken van adolescenten en jongvolwassenen met een visuele beperking*. Amsterdam: VU, FPP, Orthopedagogiek.
- Kef, S. & Deković, M. (2004). The role of parental and peer support in adolescents well-being: a comparison of adolescents with and without a visual impairment. *Journal of Adolescence*, 27, 453-466.
- Kef, S., Hox, J.J. & Habekothé, H.T. (1997). *(On)Zichtbare steun, onderzoek naar visueel gehandicapte jongeren en hun netwerk*. Amsterdam: Thesis Publishers Amsterdam.

- Kenny, D.A. & Kashy, D.A. (1994). Enhancend Co-orientation in the Perception of Friends: A Social Relations Analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 1024-1033.
- Kerns, K.A., Contreras, J.M. & Neal-Barnett, A.M. (2000). *Family and Peers, Linking Two Social Worlds*. Westport, London: Praeger Westport.
- Krokmark, U. & Nordell, K. (2001). Adolescence: The Age of Opportunities and Obstacles for Students with Low Vision in Sweden. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 95, 213- 225.
- Laird, R.D., Petit, G.S., Dodge, K.A., Bates, J.E. (1999). Best Friendships, Group Relationships and Antisocial Behavior in Early Adolescence. *Journal of Early Adolescence*, 19, 413-437.
- Linden, van der F.J. (1991). *Adolescent Lifeworld. A Selection of Social-Ecological Studies*. Amsterdam/Lisse. Swets & Zeitlinger.
- Looijestijn, P. (2004). *Het Visueel Profiel. Een onderzoek naar visuele perceptie, visuele activiteiten, participatie, probleemgedrag en opvoedingskenmerken bij kinderen en jongeren met oculaire slechthooftheid*. Groningen: Stichting Kinderstudies.
- Montemayor, R. & Gregg, V.R. (1994). Current theory and research on personal relationships during adolescence. In: G.R. Adams, T.P. Gullotta and R. Montemayor, Editors, *Personal relationships during adolescence*, Sage, Thousand Oaks, CA., 236–245.
- Nada Raja, S., McGee, R. & Stanton, W.R. (1992). Percieved attachments to parents and peers and psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 21, 471-485.
- Newcomb, A.F., & Bagwell, C.L. (1995). Children's friendship reactions: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 117, 306-347.
- Noom, M.J. & Deković, M. (1996). Vragenlijst Ontwikkelingstaken tijdens de adolescentie (VOA). Intern Rapport: Universiteit Utrecht.
- Oswald, D.L. & Clark, E.M. (2003). Best Friend Forever?: High School Best Friendships and the Transition to College. *Personal Relationships*, 10, 187-196.
- Palmonari, A., Pombeni, M.L. & Kirchler, E. (1990). Adolescent and their peer groups: A Study on the significance of peers, social categorization process and coping with developmental tasks. *Social Behavior*, 5, 33-48.
- Peavy, K.O. & Leff, D. (2002). Social Acceptance of Adolescent Mainstreamed Students with Visual Impairments. *Journal of Visual Impairments and Blindness*, 96, 808-811.
- Rosenblum, P.L. (1997). Adolescents with visual impairments who have best friends: A pilot study. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 91, 224-235.

- Rosenblum, P.L. (1998). Best Friendships of Adolescents with Visual Impairments: A Descriptive Study. *Journal of Visual Impairments & Blindness*, 92, 593-608.
- Rosenblum, P.L. (2000) Perceptions of the Impact of Visual Impairment on the lives of Adolescents. *Journal of Visual Impairments & Blindness*, 94, 434-447.
- Rusbult, C.E., Martz, J.M. & Agnew, C.R. (1998). The Investment Model Scale: Measuring commitment level, satisfaction level, quality of alternatives, and investment size. *Personal Relationships*, 5, 357-391. (adaptie van Rusbult, Martz and Agnew (1998) door Engels & Finkenauer, 2001).
- Sacks, S. Z. & Wolffe, E.W. (1992). The importance of social skills in the transition process for students with visual impairments. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 2, 46- 55.
- Sacks, S.Z. & Wolffe, E.W. (2006). *Teaching Social Skills to Students with Visual Impairments. From Theory to Practice*. New York: AFB Press, American Foundation for the Blind.
- Sanderson, C.A., Rahm, K.B. & Beigbeder, S.A. (2005). The link between pursuit of intimacy and satisfaction in close same-sex friendships: An examination of the underlying processes. *Journal of Social and Personal Relationships*, 22, 75-98.
- Schneider, B.H. (2000). *Friends and Enemies. Peer relations in Childhood*. New York: Oxford University Press Inc., New York.
- Scholte, R.H. J. (1998). *Adolescent Relationships*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Scholte, R.H. J., Lieshout, C.F.M. van & Aken, M.A.G. van (2001). Perceived Relational Support in Adolescence: Dimensions, Configurations and Adolescent Adjustment. *Journal of Research Adolescence*, 11(1), 71-94.
- Selman, R. L. (1980). *The growth of interpersonal understanding: Development and clinical analyses*. New York: Academic Press.
- Sharabany, R. & Hertz-Lazarowitz, R. (1981). Do Friends Share and Communicate More Than Non-Friends? *International Journal of Behavioral Development*, 1, 45-59.
- Smits, J. A. E. & Vorst, H. C. M. (1982). *Schoolvragenlijst voor basisonderwijs en voorgezet onderwijs (SVL): Handleiding voor gebruikers*. Nijmegen: Berkhout.
- Sonderen, E. van (1993). *Sociale Steun Lijst – Interacties (SSL-I) en Sociale Steun Lijst – Discrepanties (SSL-D), een handleiding*. Groningen: Noordelijk Centrum voor gezondheidsvraagstukken, Rijksuniversiteit Groningen.
- Straathof, M.A.E. & Treffers, Ph. D. A. (1989). *De adolescenten-versie van de CBSK*. Interne publicatie, Oegstgeest: Academisch Centrum Kinder- en Jeugdpsychiatrie Curium.

- Vocht, A. de Vocht (2007). *Basishandboek SPSS 14 voor Windows. Statistiek met SPSS*.
Utrecht: Bijleveld Press.
- Wit, J. de, Veer, G. van der & Slot, N.W. (1995). *Psychologie van de adolescentie*.
Baarn: Intro.

www.bartimeus.nl

***“There are two things: friends and you.
Some friends I will forget, but I will never forget you”.***

Een leven zonder vriendschap is misschien niet voor te stellen. Vrienden zijn belangrijk, je doet leuke dingen samen, deelt je gevoelens, gedachten en problemen met je vrienden. Meestal is er één vriend(in) waar je je prettiger bij voelt, die je meer vertelt en meer vertrouwt dan andere vrienden. Als je minder of niet kunt zien kan dat van invloed zijn op een vriendschap, voor beide partijen.

Daarom wil ik graag weten, in verband met mijn scriptie, waarom jullie vrienden geworden zijn. Is je vriend(in) ook slechtziend? Of juist goedziend? Heb je ook een reden waarom je een goedziende of slechtziende vriend(in) hebt gekozen? Hoe lang kennen jullie elkaar al? Wat zijn de kenmerken van jullie vriendschap? Wat is jullie algemene houding tegenover andere gehandicapten?

Je merkt het wel, veel vragen waarop ik graag een antwoord wil krijgen.

Ik zou graag aan jou willen vragen of jij en je vriend(in) mee willen doen aan mijn onderzoek. Van belang is dat jullie vrienden zijn en geen romantische partners. Ik neem contact op met jou en via jou wil ik je vriend vragen of hij/zij ook mee wil doen aan dit onderzoek. Ik kom jullie thuis of op school bezoeken. Jullie krijgen tijdens dit bezoekje een korte vragenlijst met daarin kenmerken en aspecten van vriendschappen die jullie afzonderlijk invullen. Daarna wil ik nog even een kort gesprekje met jullie hebben over jullie vriendschap.

Je kunt je vandaag, op dit Seminar, opgeven door het onderstaande strookje in te leveren, maar je kunt mij natuurlijk ook altijd e-mailen of bellen om je op te geven voor het onderzoek.

Mijn e-mailadres is: ...

Mijn telefoonnummer is: ...

Hopelijk tot ziens!

Hartelijke groeten, Yvonne Kuivenhoven,
Studente Orthopedagogiek Vrije Universiteit Amsterdam

Naam:

Adres:

Postcode en woonplaats:

telefoonnummer:

e-mailadres:

Bijlage 2: vragen voor computergestuurde vragenlijst

Introductie

Welkom!

Dit is een vragenlijst over beste vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking. Een tijdje geleden is op het seminar "Verder Kijken" een brief uitgedeeld met daarin de vraag of je mee zou willen doen aan een onderzoek over beste vriendschappen.

De vragenlijst gaat over je beste vriend(in). Je beste vriend(in) mag niet je romantische partner zijn. De vragenlijst gaat over het contact dat je met je beste vriend hebt en hoe vaak jullie contact hebben, over kenmerken van jullie vriendschap zoals tevredenheid en steun, over de invloed van je beste vriend op jou. Daarnaast worden er ook een paar vragen gesteld over vrienden in het algemeen..

Verschillen en gelijkenissen van jou en je beste vriend(in) worden hierdoor in kaart gebracht. Het doel van deze vragenlijst is meer inzicht te krijgen naar de beste vriendschappen van adolescenten met een visuele beperking. Ga er lekker voor zitten, denk goed na bij de vragen en ga uit van je eerste indruk, deze is vaak de beste.

Ik wens je veel succes!

Algemene gegevens

1. Nu volgen er enkele algemene vragen:

Wat is je respondentnummer?(Als je die hebt)

Wat is je leeftijd?

Wat is je geslacht?

Wat is je nationaliteit?

Op wat voor school zit je? Of Wat doe je voor werk?

Wie is je beste vriend?

Hoe lang zijn jullie al beste vrienden?

Ben je goedziend, slechtziend of blind?Zo ja, hoe lang al?

Beste vriend en vrienden

Hieronder volgen enkele vragen over de verschillen en gelijkenissen tussen jou en jouw beste vriend. Je kunt steeds kiezen uit verschillende antwoorden. Dit is de eerste vraag:

1) Is jouw beste vriend ongeveer van dezelfde leeftijd als jij?

1. Ja, mijn beste vriend is ongeveer even oud.
2. Nee, mijn beste vriend is jonger of ouder.

2) Zijn jou vrienden over het algemeen jonger of ouder?

1. Jonger
2. Ouder
3. Beide

3) Heb jij meer vrienden van dezelfde sekse of juist niet? Mijn vrienden bestaan uit:

1. Alleen dezelfde sekse
2. Voornamelijk dezelfde sekse
3. Beide sekse evenveel
4. Voornamelijk andere sekse

5. Alleen andere sekse

4) Zou je meer vrienden van hetzelfde of het andere geslacht willen kennen?

1. Nee
2. Ja, meer vrienden van hetzelfde geslacht
3. Ja, meer vrienden van het andere geslacht

5) Nu volgen enkele stellingen over de gelijkenissen en verschillen tussen jou en jouw beste vriend. Kies steeds de stelling die het beste bij jou past.

De eerste stelling gaat over het opleidingsniveau. Kies uit de volgende mogelijkheden:

1. Mijn vriend volgt ongeveer dezelfde opleiding als ik.
2. Mijn vriend volgt een lagere opleiding, of heeft een lagere opleiding voltooid.
3. Mijn vriend volgt een hogere opleiding, of heeft een hogere opleiding voltooid.

6) De volgende stellingen gaan over interesses/hobby's, kies uit de volgende mogelijkheden:

1. Ik heb veel gemeenschappelijke interesses of hobby's met mijn beste vriend.
2. Ik heb een aantal interesses of hobby's gemeenschappelijk met mijn beste vriend.
3. Ik heb weinig interesses of hobby's gemeenschappelijk met mijn beste vriend.
4. Ik heb geen interesses of hobby's gemeenschappelijk met mijn beste vriend.

Contact

Nu volgen er vragen met uitspraken over het contact tussen jou en je beste vriend. Het is de bedoeling dat je aangeeft hoe vaak het gebeurt.

1. Hoe vaak zie je je beste vriend/vriendin buiten school.
  1. Nooit
  2. Een paar keer per jaar
  3. Ongeveer 1 keer per maand
  4. Ongeveer 1 keer per week
  5. 2 á 3 keer per week
  6. elke dag
2. Hoe vaak heb je een afspraak met je beste vriend/vriendin.
3. Hoe vaak ga je samen naar een feest.
4. Hoe vaak sport je samen met je beste vriend/vriendin.
5. Hoe vaak ga je 's avonds uit met je beste vriend/vriendin.

De volgende vragen gaan over het onderhouden van het contact met jouw beste vriend. Dit is de eerste vraag:

1. Toont jouw beste vriend of jij meer initiatief in het onderhouden van het contact? Je kunt kiezen uit één van de volgende antwoorden:

1. Ik neem vaker initiatief in het onderhouden van contact.
2. Mijn beste vriend neemt meer initiatief in het onderhouden van contact.
3. Allebei evenveel.

De vragen hierna gaan over op welke manieren je contact onderhoudt.

Het is de bedoeling dat je aangeeft hoe vaak dit gebeurt.

1. Ik bel mijn beste vriend, hoe vaak doe je dit?
  1. zelden of nooit

- 2. soms
  - 3. regelmatig
  - 4. vaak
  - 5. erg vaak
- 2. Ik email mijn beste vriend
  - 3. Ik SMS mijn beste vriend
  - 4. We gaan bij elkaar op bezoek
  - 5. We spreken samen ergens af

Vriendschapsrelatie

De volgende stellingen gaan over verschillende aspecten van jullie vriendschapsrelatie. Het is de bedoeling dat jij bij elke stelling aangeeft in hoeverre deze stelling bij jou past.

- 1. Ik ben tevreden met de relatie met mijn beste vriend(in).
  - 1. klopt helemaal niet
  - 2. klopt niet
  - 3. klopt soms niet en klopt soms wel
  - 4. klopt wel
  - 5. klopt helemaal
- 2. Mijn relatie met mijn beste vriend(in) is bijna perfect.
- 3. De relatie met mijn beste vriend(in) maakt me zeer gelukkig.
- 4. Mijn relatie met mijn beste vriend(in) geeft me wat ik nodig heb.
- 5. Ik wil dat de relatie met mijn beste vriend(in) voor altijd heel goed blijft.
- 6. Ik ben sterk gehecht aan de relatie met mijn beste vriend(in).
- 7. Ik ga er van uit dat de relatie met mijn beste vriend(in) voor altijd zo blijft zoals die nu is.
- 8. Ik doe mijn best om de relatie met mijn beste vriend(in) in stand te houden.

Competentie in vriendschappen

De volgende uitspraken gaan over hoe jij denkt over jezelf met betrekking tot vriendschappen. Kies eerst A of B. Daarna kun je kiezen uit 1 of 2 bij A of 3 of 4 bij B.

- 1. A: Sommige jongeren kunnen echt goed bevriend raken met anderen.
  - 1. helemaal waar voor mij
  - 2. een beetje waar voor mij
 B: Sommige jongeren raken niet gemakkelijk echt goed bevriend met anderen.
  - 3. beetje waar voor mij
  - 4. helemaal waar voor mij
- 2. A: Sommige jongeren kunnen goed geheimen van hun vrienden bewaren.
 B: Sommige jongeren kunnen moeilijk geheimen van hun vrienden bewaren.
- 3. A: Sommige jongeren hebben geen echte goede vriend of vriendin om samen dingen mee te ondernemen.
 B: Sommige jongeren hebben wel echt een goede vriend of vriendin om samen dingen mee te ondernemen.
- 4. A: Sommige jongeren vinden het moeilijk vrienden te maken die ze echt kunnen vertrouwen.
 B: Sommige jongeren vinden het makkelijk vrienden te maken die ze echt kunnen vertrouwen.
- 5. A: Sommige jongeren hebben geen vriend of vriendin met wie ze heel persoonlijke

gedachten kunnen delen.

B: Sommige jongeren hebben wel een goede vriend of vriendin met wie ze heel persoonlijke gedachten kunnen delen.

Omgaan met vrienden en sociale steun (interacties en discrepanties)

De volgende vragen gaan over steun van beste vrienden. Het is de bedoeling dat je aangeeft hoe vaak de volgende uitspraken, betrekking hebben op jouw gedachten en reacties, voorkomen.

1. Ik hoor graag de mening van mijn beste vriend over dingen die voor mijn belangrijk zijn.

1. bijna nooit
2. soms
3. vaak
4. bijna altijd

2. Als ik ergens boos over ben, probeert mijn beste vriend dat te begrijpen

3. Ik wou dat ik een andere beste vriend had.

4. Mijn beste vriend stimuleert mij om over mijn problemen te praten.

5. Mijn beste vriend luistert naar wat ik te vertellen heb.

6. Ik ben vaker boos dan mijn beste vriend weet.

7. Het lijkt alsof mijn beste vriend geïrriteerd is door mij, zonder een duidelijke reden.

8. Als ik met mijn beste vriend praat over mijn problemen voel ik me beschaamd of stom

9. Mijn beste vriend vindt het belangrijk om te weten hoe het met me gaat.

10. Ik voel me eenzaam en een buitenbeentje als ik bij mijn beste vriend ben.

11. Ik vertel mijn beste vriend over mijn problemen en zorgen.

12. Ik voel dat mijn beste vriend een goede vriend is.

Interacties: Nu volgt er een vragenlijst met uitspraken over de omgang tussen jou en jouw beste vriend. Het is de bedoeling dat je bij elke uitspraak aangeeft hoe vaak het gebeurt. De eerste vraag is:

1. Gebeurt het wel eens dat je vriend jou om raad vraagt. Je kunt steeds kiezen uit de antwoorden:

1. zelden of nooit
2. af en toe
3. regelmatig
4. erg vaak

2. Gebeurt het wel eens dat je vriend jou een luisterend oor biedt.

3. Gebeurt het wel eens dat je vriend jou een compliment geeft.

4. Gebeurt het wel eens dat je vriend jou in vertrouwen neemt.

5. Gebeurt het wel eens dat je vriend jou om hulp vraagt.

6. Gebeurt het wel eens dat jouw vriend genegenheid voor je toont.

7. Gebeurt het wel eens dat je vriend jouw advies opvolgt.

8. Gebeurt het wel eens dat je vriend jouw sterke punten naar voren haalt.

Discrepanties. Bij de volgende vragen gaat het erom in welke mate het gedrag, de reactie van mensen waarmee je omgaat, afwijkt van wat jij zou wensen. Wil je het antwoord kiezen dat het best bij je past? De eerste vraag is:

1. Gebeurt het wel eens dat je vriend jou om raad vraagt. Je kunt steeds kiezen uit de antwoorden:

1. Mis ik, zou ik graag meer willen
2. Mis ik niet echt, maar het zou prettig zijn als het iets vaker gebeurde
3. Precies goed zo, ik zou het niet vaker of minder vaak willen
4. Gebeurt te vaak, het zou prettig zijn als het minder vaak gebeurde

2. Gebeurt het wel eens dat je vriend jou een luisterend oor biedt.
3. Gebeurt het wel eens dat je vriend jou een compliment geeft.
4. Gebeurt het wel eens dat je vriend jou in vertrouwen neemt.
5. Gebeurt het wel eens dat je vriend jou om hulp vraagt.
6. Gebeurt het wel eens dat jouw vriend genegenheid voor je toont.
7. Gebeurt het wel eens dat je vriend jouw advies opvolgt.
8. Gebeurt het wel eens dat je vriend jouw sterke punten naar voren haalt.

Klasgenoten

De volgende zinnen gaan over jou en jouw klas. Wil je aangeven of dat voor jou wel of niet zo is.

1. De meeste klasgenoten gaan leuker met elkaar om dan met mij.
  1. dat is niet zo
  2. dat weet ik niet
  3. dat is zo
2. Ik kan goed met mijn klasgenoten opschieten.
3. Ik vind dat we met aardige jongens en meisjes in de klas zitten
4. Ik heb in deze klas weinig vrienden of vriendinnen.
5. Als ik klasgenoten vraag of ze me willen helpen, dan zijn er genoeg die dat doen.
6. Ik wordt vaak gepest door anderen uit de klas.
7. Ik vind het leuk om met mijn klasgenoten om te gaan.
8. Ik voel me in de klas vaak eenzaam.

Kwaliteit van de vriendschap

Nu volgt een vragenlijst die de kwaliteit van jullie vriendschap. Het is de bedoeling dat je aangeeft in hoeverre de uitspraken waar zijn voor jou.

1. Mijn vriend(in) en ik besteden al onze vrije tijd samen.
  1. waar
  2. beetje waar
  3. beetje waar / beetje niet waar
  4. beetje niet waar
  5. niet waar
2. Mijn vriend(in) bedenkt leuke dingen om samen te doen.
3. Mijn vriend(in) en ik gaan na schooltijd en in de weekenden naar elkaars huis.
4. Soms zitten we wat te praten over dingen zoals school, sport en andere dingen die we leuk vinden.
5. Ik kan onenigheden krijgen met mijn vriend(in).
6. Mijn vriend(in) kan me lastigvallen of negeren ook al vraag ik hem/haar het niet te doen.
7. Mijn vriend(in) en ik discussiëren vaak.
8. Mijn vriend(in) en ik zijn het vaak over dingen oneens.
9. Als ik mijn lunch vergeten ben of ik heb wat geld nodig, leent mijn vriend(in) mij het.
10. Mijn vriend(in) helpt me als ik problemen met iets heb.
11. Mijn vriend(in) helpt me als ik het nodig hebt.
12. Als andere mensen mij lastig vallen, zou mijn vriend(in) me helpen.
13. Mijn vriend(in) zou voor me opkomen als iemand anders mij problemen zou bezorgen.
14. Als ik een probleem heb op school of thuis, kan ik er met mijn vriend(in) over praten.

15. Als ik ergens mee zit, kan ik het mijn vriend(in) vertellen ook al is het iets wat ik niet aan anderen mensen zou vertellen.
16. Als ik sorry zeg na onenigheid tussen mij en mijn vriend(in), is mijn vriend(in) nog steeds boos op me.
17. Als mijn vriend(in) of ik iets doe wat de ander dwars zit, spreken we het meteen uit.
18. Als mijn vriend(in) en ik discussiëren of een onenigheid hebben, zeggen we "sorry" en alles is weer goed.
19. Als mijn vriend(in) zou verhuizen, zal ik hem/haar missen.
20. Ik voel me gelukkig als ik bij mijn vriend(in) ben.
21. Ik denk aan mijn vriend(in) ook al is hij/zij niet in de buurt.
22. Als ik iets goed doe, is mijn vriend(in) blij voor mij.
23. Mijn vriend(in) doet soms dingen voor mij of geeft me het gevoel dat ik speciaal ben.

Ontwikkelingstaken

Als je ouder wordt zijn er een aantal dingen, waarvan anderen verwachten dat je ze kunt. Hieronder staat een lijst met taken die je op weg naar volwassenheid tegen kunt komen. Kun je allereerst aangeven hoe belangrijk je het op dit moment vindt om met deze taak bezig te zijn?

1. Het aangaan van intieme relaties (vaste vriend(in) en verkering zoeken).
  1. onbelangrijk
  2. tamelijk onbelangrijk
  3. niet onbelangrijk en niet belangrijk
  4. tamelijk belangrijk
  5. belangrijk
2. Het opbouwen van een stabiele vriendenkring (vrienden en vriendinnen zoeken waarbij je je prettig voelt).

Kun je nu aangeven hoe moeilijk je het op dit moment vindt om aan deze taken te voldoen?

3. Het accepteren van lichamelijke veranderingen (tevreden zijn met je eigen lichaam).
  1. makkelijk
  2. tamelijk makkelijk
  3. niet makkelijk en niet moeilijk
  4. tamelijk moeilijk
  5. moeilijk
4. Het zelfstandig nemen van belangrijke beslissingen (zelf beslissen over wat je doet).
5. Het kunnen omgaan met verschillende dagelijkse situaties (geen problemen hebben met dingen die iedere dag gebeuren).
6. Het ontwikkelen van zelfbewustzijn (jezelf leren kennen, je eigen gedrag begrijpen).
7. Het ontwikkelen van normen en waarden (voor jezelf bedenken welke ideeën je goed of slecht vindt).
8. Het vinden van innerlijke rust (tevreden zijn over jezelf, jezelf gelukkig voelen).

Vignetten

De volgende uitspraken gaan over belangrijke vriendschapsrelaties. Je kunt hierbij denken aan je beste vriend of beste vriendin. Hieronder staan vier uitspraken, een soort verhaaltjes, over relaties en gevoelens die je daarbij kunt hebben. Lees ze goed en kies daarna uit een van de volgende antwoorden:

Hier volgt de eerste uitspraak: Ik voel me op mijn gemak in hechte vriendschapsrelaties. Ik vind het niet erg als ik van mijn vrienden afhankelijk ben of als mijn vrienden afhankelijk van mij zijn. Ik ben niet bang om in de steek gelaten te worden of gekwetst te worden door mijn vriend of vriendin. In hoeverre past het bovenstaande bij jou?

1. Past helemaal niet bij mij
2. Paste eigenlijk niet bij mij
3. Een beetje op mij van toepassing

4. Past goed bij mij
5. Past helemaal bij mij

Ik voel me niet op mijn gemak in hechte vriendschapsrelaties. Ik wil best wel goede contacten met vrienden, maar ik vind het moeilijk anderen helemaal te vertrouwen of van hen afhankelijk te zijn. Ik ben bang gekwetst te worden als ik al te intiem met iemand wordt. In hoeverre past het bovenstaande bij jou?

Ik wil wel hechte vriendschapsrelaties, maar anderen willen meestal niet zo'n nauwe band als ik. Ik voel me niet op mijn gemak in hechte vriendschapsrelaties. Ik maak me zorgen dat anderen niet zoveel om mij geven als ik om hen. In hoeverre past het bovenstaande bij jou?

Ik voel me op mijn gemak zonder veel intimiteit. Het is voor mij belangrijk om onafhankelijk en zelfstandig te zijn. Ik heb liever niet dat ik afhankelijk ben van anderen, of dat anderen van mij afhankelijk zijn. In hoeverre past het bovenstaande bij jou?

Relatie

De volgende vragenlijst gaat over een relatie tussen twee personen. Het is de bedoeling dat je een persoon in gedachten neemt, met wie je de meest intieme relatie hebt.

1. Hoeveel tijd besteden jullie per dag samen? Aangeven hoeveel uur jullie per dagdeel samen zijn.
gedurende afgelopen week in de morgen?
gedurende afgelopen week in de middag?
gedurende afgelopen week in de avond?

De volgende uitspraken hebben betrekking op de invloed die degene met wie je de meeste intieme relatie hebt, heeft op je gedachten, gevoelens en gedrag. Het is de bedoeling dat je aangeeft in hoeverre je het eens bent met de uitspraken.

1. X zal mijn toekomstige financiële zekerheid beïnvloeden.
  1. heel erg mee oneens
  2. mee oneens
  3. een beetje mee oneens
  4. oneens / eens
  5. een beetje mee eens
  6. mee eens
  7. heel erg mee eens
2. X beïnvloedt niet de dagelijkse dingen in mijn leven.
3. X beïnvloedt belangrijke dingen in mijn leven.
4. X beïnvloedt op welke feestjes en andere sociale activiteiten ik aanwezig ben.
5. X beïnvloedt de mate waarin ik accepteer dat ik verantwoordelijkheden heb in deze relatie.
6. X beïnvloedt niet hoelang ik bezig ben met huishoudelijk werk.
7. X beïnvloedt niet mijn keuze hoe ik met geld omga.
8. X beïnvloedt de hoe ik over mezelf denk
9. X beïnvloedt niet mijn stemmingen
10. X beïnvloedt mijn waarden
11. X beïnvloedt niet de mening die ik over andere belangrijke personen in mijn leven.
12. X beïnvloedt niet mijn omgang en tijd die ik omga met mijn familie.
13. X beïnvloedt wanneer ik mijn vrienden zie en die tijd die ik met hen besteed.

14. X beïnvloedt niet welke vrienden ik zie.
15. X beïnvloedt niet het soort carrière dat ik heb.
16. X beïnvloedt of zal de tijd beïnvloeden die ik in mijn carrière steek.
17. X beïnvloedt niet mijn kansen om een goede baan te krijgen in de toekomst.
18. X beïnvloedt mijn gevoel dat ik over de toekomst heb.
19. X heeft niet de capaciteit om mij te beïnvloeden hoe ik reageer in verschillende situaties.
20. X beïnvloedt en draagt bij aan mijn gevoel van geluk.
21. X beïnvloedt niet mijn huidige financiële zekerheid.
22. X beïnvloedt hoe ik mijn vrije tijd besteed.
23. X beïnvloedt wanneer ik X zie en de tijd die we samen besteden.
24. X beïnvloedt niet hoe ik me moet kleden.
25. X beïnvloedt hoe ik mijn huis inricht.
26. X beïnvloedt niet waar ik woon.
27. X beïnvloedt wat ik zie op de televisie.

Einde

Dit is het einde van de vragenlijst. Ik wil je hartelijk bedanken voor je medewerking.

Heb je nog op- of aanmerkingen of toevoegingen, dan hoor ik dat graag!

1. Ik heb nog wel op- of aanmerkingen
2. Ik heb geen op- of aanmerkingen

Hier is ruimte voor jouw op- of aanmerkingen.

Nogmaals bedankt.

Groeten, Yvonne Kuivenhoven.

Interviewvragen

1. Waar hebben jullie elkaar ontmoet?
2. Hoe ziet jullie vriendenkring eruit?
3. Hoe vaak zien jullie elkaar in een week?
4. Hoe lang (tijd) zien jullie elkaar in een week/maand?
5. Wat doen jullie zoal samen?
6. Wat doen jullie vooral niet samen en waarom?
7. Wat doen jullie samen het liefst? Hoe zou een ideale dag samen eruit zien?
8. Hoe reageert jullie omgeving op jullie vriendschap?
9. Weten andere vrienden dat jullie vrienden zijn?
10. Zijn er situaties waarin jullie last hebben van de visuele beperking van (één van) jullie? Zo ja, welke dan?
11. Op welke manieren kunnen jullie elkaar steunen? Met bijvoorbeeld problemen
12. Heb je soms het gevoel dat je meer op je vriend moet letten dan bij andere vrienden?
13. Schaam je je soms voor de beperking van je vriend?
14. Ben je soms jaloers op je vriend? Zo ja, wanneer? (deze vraag alleen aan adolescent met een goedziende vriend.)
15. In welk opzichte is jullie vriendschap gelijkwaardig? En in welk opzichte niet?
16. Hebben jullie wel eens onenigheid?
17. Als jullie onenigheid hebben, hoe lossen jullie dat op?
18. Hebben jullie geheimen voor elkaar?
19. Uit hoeveel personen bestaat jullie sociale netwerk, geef een schatting.
20. Zouden jullie ook vrienden zijn geweest als jullie beide goedziend waren?
21. Zijn jullie over tien jaar nog steeds vrienden?